

ÇEVİRİ

Kasım Voyvoda, Bey ve Paşa*

Géza DÁVID**

Çeviren: Dr. Vural Yıldırım

Makale Bilgisi	Article Info
Başvuru: 17 Kasım 2015	Recieved: November 17, 2016
Kabul: 2 Ağustos 2016	Accepted: August 2, 2016

Bu yazıda 16. yüzyıl Macaristan'ının sınır bölgelerinde büyük bir etkinlik gösteren kişilerden Kasım Voyvoda, Bey ve Paşa'nın kariyerinin izini sürmek istiyorum. Faaliyetlerinin erken dönemi üzerine nispeten az şey biliniyor ve yer yer aynı kişinin söz konusu olup olmadığı da kuşkuludur. Sonuç olarak yıldızı çeşitli resmî aşamalardan geçerek giderek daha da yükselen, derken zaman zaman alçalan ve o tarihlerin Macaristan'ında 30 yılı aşkın bir dönem ilerleyen birisiyle tanışma olanağı bulacağız. Orta düzey Osmanlı yöneticilerinin yaşamöyküsü neredeyse bütünüyle bilinmez bir durumda olduğu için¹ – bunun nedeni kısmen uzaktaki bir mevkie atanmalarında kolaylıkla gözden yitebilmeleridir –, aşağıda sunacağımız bilgiler, ilgili kişinin hizmet yerinin büyük ölçüde değişmemesi gibi talihli bir vaziyette, bu türden bir iki insanla ilgili olarak neyin ortaya çıkarılabileceğine örnek oluşturuyor. Okuyucu bizden bir kişilik betimi ya da ruhsal tasvir beklemesin; Türk devlet yönetiminden geri kalan yazılı belgelerin nesnel ve cılız kayıtları insanın kendisine sokulmamızı engelliyor. Bununla birlikte yığınla küçük veriden, beklenenden de daha zengin portre beliriyor. Amacım da aslında Kasım Voyvoda'nın, Bey'in ve sonra da Paşa'nın bir asker olarak giriştiği tüm etkinlikleri ya da aldığı resmî tedbirleri bir bukette toplamak değil; yalnızca uğradığı duraklara ve uygulamalarına değinmektir. Ben daha çok onun şahsını, yazgısındaki dönüm noktalarını aydınlatan karakteristik özellikleri yakalamaya çaba göstereceğim ve bu kapsama birlikte çalıştığı arkadaşları da dahildir.

* Bu yazı bu konuda daha önce çıkan makalelerimin (Kászim vojvoda, bég és pasa. I–II. rész. *Keletkutató* 1995. ősz [1997], 53–66, 1996. tavasz [2000], 41–56; Kászim pasa eszéki mecsetje, iskolája és furdője. *Keletkutató* 2002. ősz–2006. tavasz [2007], 184–188; Adalék a pécsi Kászim pasa dzsámi építési idejéhez. *Keletkutató* 2009. tavasz, 139–140) yeni bilgi ve belgelerle genişletilmiş şekli.

** Prof. Dr., ELTE Török Filológiai Tanszék, davidgeza@hotmail.com.

¹ Markus Köhbach'm uzun soluklu yapıtında notlar arasına yerleştirilmiş ve Macaristan'ın sınır bölgelerinde ön plana çıkan makam sahiplerinden söz eden birkaç kariyer betimiyle

Kasım'ın kökeni konusunda – Osmanlı yöneticilerinin çoğunda olduğu gibi –, elimizde yadsınamayacak türden kanıt yok. Bu konuya yalnızca hümanist tarih yazarı Miklós Istvánffy'nin (1538–1615) 1537 tarihli olaylarla ilgili olarak adı geçen kişinin “Buda'yı oracıkta bırakıp yurduna, Hırvatistan'a döndü”² biçiminde dile getirdiği bir yarım cümle değinmektedir. Ayrıca ona yapılan ve belki de en erken tarihteki gönderme, Gábor Barta'nın ölümünden sonra yayınlanan yazısında 1528 Ağustosunda “Voyvoda” Kasım'dan Újlok (Ilok, İlok)'un³ Türk komutanı olarak söz ederken yer almaktadır.⁴ Her ne denli özgün metne karşın (“... Cazzon, qui *prefectus* est Uylak...”⁵) ona vajda, yani voyvoda ünvanını biraz keyfî olarak vermiş olsa da bu yerinde bir uygulamadır: Kasım gerçekten de Szendrő (Smederevo, Semendre) Beyi Yahyapaşaoğlu Mehmed'in⁶ çevresinde bulunuyordu ve ona yardımdan hiç geri kalmadığı için bu dönemde sonraki müphemliğinden de daha belirsiz anlam taşıyan bu rütbeye sahip olmuştu. *Prefectus* sözcüğünün açıklaması biraz sıkıntılıdır, çünkü – aşağıda göreceğimiz üzere – birkaç askerî komutanlık pozisyonunu da kapsayabiliyordu. Bu yüzden iktibas ettiğim tabir için “Újlok'ın Türk komutanı” yerine “Újloklu Türk komutan” karşılığını öneriyorum.

karşılaşıyoruz: *Die Eroberung von Fülele durch die Osmanen 1554. Eine historisch-quellenkritische Studie zur osmanischen Expansion im östlichen Mitteleuropa*. Wien-Köln-Weimar, 1994, 42–44/42. not, 44–46/44. not (Ulama Bey/Paşa), 48–59/48. not (Hamza Bey), 71–73/75. not (Tuygun Paşa) vb. – Daha alçakgönüllü bir öteki deneme: Josef Matuz, Wesir Abdurrahman Abdi Pascha, der letzte Ofner beglerbeg (Versuch einer Vita). *Acta Historica* 33/2–4 (1987[1990]), 341–350.

² Miklós Istvánffy, *Magyarország története, 1490–1606*. Fordította György Vidovich. Debrecen, 1867, I. 248.

³ Bugünkü Macaristan topraklarının dışında kalan coğrafi adların ilk olarak yabancı dillerde bugün kullanılan şeklini, ondan sonra Osmanlıcasını veya Türkçesini de veriyoruz.

⁴ Gábor Barta, A Forgotten Theatre of War 1526–1528 (Historical Events Preceding the Ottoman–Hungarian Alliance of 1528). *Hungarian–Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*. Edited by Géza Dávid and Pál Fodor. Budapest, 1994 [1995], 108–109. – Bundan daha önceki bir tarihte ve yine güney bölgesiyle bağlantılı olarak bir Kasım'dan da söz edilir; bu Jajca (Jajce, Yayça/Yayçe) kalesinin alınması öncesinde János Habardanecz'i düelloda yaralayan bir askerdir (Istvánffy, *Magyarország története*. I. 176), ama ne rütbesi, ne de hizmet yeri belirtildiği için ilgili kişiyle bizim aradığımız zatın aynı olup olmadığı belli değildir.

⁵ Barta, *agy.* 109/43. not.

⁶ Belgrad'daki vakıfları için bkz. Alexander Fotić, Yahyapaşa-oğlu Mehmed Pasha's *evkaf* in Belgrade. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 54 (2001), 437–452.

Öte yandan *Tarih*'ini olayların olup bitmesinden yaklaşık 100 yıl sonra kaleme alan İbrahim Peçevi'ye göre fethi sırasında yerle edilen Eszék kalesi (Osijek, Ösek) 936 yılında (5 Eylül 1529–24 Ağustos 1530) yeniden yapılmış ve “ana değin Sirem (Szerémség) ve ol serhadlerin muhafaza ve zabtında kemal-i suubet var idi. Ve Ösek kalesine üç bin kul konuldu. Peçuyda cami-i şerif sahibi olan Kasım paşa-i merhum beşyüz azaba ağa nasb olundu”.⁷

Aynı müverrih başka bir yerde Eszék'le ilgili bilgilerini daha ayrıntılı bir biçimde toplamıştır: “Ösek kalesi Mohaç cengine giderken feth olunub hake beraber kılınmış idi. Bec seferi avdetinde saadetlü padişah taht-i saadetbahtlarına vusul bulıcak Sirem vilayeti ve sair serhadd-i mansure zabtına Ösek kalesi tamir olması lazımdur deyü müceddeden tamir olunub ve içine üç bin adam vaz olunub müşarünileyh [Kasım Paşa] bir bahadır adam olmağla beşyüz azaba ağa nasb olunub andan Peçuy etrafların ve Seksar (Szekszárd) ve Tolna caniblerini garet etmekden hali değil idi.”⁸

Buna karşılık bundan 30 yıl sonra çoğu kez sözüne pek güvenilemeyen Evliya Çelebi harap edilen Eszék'in onarılması hakkında şunu yazıyor: “Peçoylu Kâsım Paşa'yı ta'mîr ü termîme ta'yîn buyurulup sene 932 (18 Ekim 1525–7 Ekim 1526) esâsına şüru' olunup sene 936 târîhinde kal'a-i Ösek müceddeden itmâm bulup mîr-i livâlîğın binâ mu'temedi olan Peçoylu Kâsım Paşa'ya sadaka olunup...”⁹ Evliya Çelebi daha sonra Kasım Paşa denilen mahalleden, Orta kalede bulunan ve tarihini de kopya ettiği Kasım Paşa camiinden, Kasım Paşa medresesinden, ona mal edilen hamamdan, mektepten ve sebilden de söz ediyor.¹⁰

Yukarıdaki metinler Eszék'in ilk Osmanlı fethinin 1526 yılına rastladığı konusunda ahenk içindedir. Kale onarımı açısından ise aralarında küçük bir farklılık göze çarpıyor. Peçevi'ye göre bu işe ilk, başarısız Viyana kuşatmasından sonra başlandı, Evliya Çelebi ise birkaç yıla uzanan çalışmalarından bahsediyor. Bu bakımdan hangi yazara güvenebildiğimizi söylemek zordur. Sancakbeyi rütbesinin belirtilişindeki ayrılık önemlidir ve burada gerçek duruma daha çok yaklaşan müverrih, Peçevî'dir. Evliya Çelebi ise gerçeği bir parça güzelleştirmiş ve daha sonraki olguları yansıtmıştır.

⁷ *Tarih-i Peçevi*. I. Yer ve tarih yok, 152.

⁸ Peçevi, *agy*. I. 33.

⁹ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini. VI. Hazırlayanlar Seyit Ali Kahraman–Yücel Dağlı. İstanbul, 2002, 105.

¹⁰ *Aynı eser*, VI. 107, 108.

17. yüzyılın her iki yazarının da Kasım'ın daha sonra Pécs (Peçuy) beyi olarak hizmet ettiğini belirtmesi önemlidir. Eszék kentinde 1550 dolayında gerçekten de bir mahalleye Kasım Paşa mescidinin adı verilmesi de en az bu ölçüde ilginçtir.¹¹ Demek ki Kasım Eszék'te bir cami değil de mescit yaptırmıştı ve medresesi ve alt düzey okulu da bunun yanında bulunuyor olmalıdır. Yapının bundan sonraki öyküsüyle ilgili olarak 17 Temmuz 1560 tarihli bir ferman ilginç ayrıntılar sunar:¹²

“Yazıldı.

Erbâb-ı timardan Pîrî'ye virildi.

Fî 28 Şevvâl sene 967¹³

Ösek kadısına hüküm ki:

Tımışvar beglerbegisi¹⁴ mektûb gönderüp Ösek kal'ası dâhilinde olan mescidi mukaddemâ ağaç ile yapılıp köhne olup hâliyâ taş ile yapılıp¹⁵ yanında bir mu'allim-hâneye¹⁶ dahı el urılıp kal'a-i mezbûrede olan mescid ve mu'allim-hânenün ve kal'a-i Peçuy'da olan câmi'-i şerîf¹⁷ ve mesâcid ve zâviyenün¹⁸ harcı va havâyici takviyet bulmak için [yerli] Müslimânlar [ona] âdem gönderüp¹⁹ [ve bunun dışında] Ösek'de bir küçürek hammâmdan gayrı hammâm olmayup ol dahı harâb olup yeniden taş binâ ile kireçden kendü cânibinden hammâm yapılmasın murâd idindüğün [‘]arz eylemeğün, buyurdum ki: Göresin, zikr olunan harâb hammâm kimündür, ne zamandan berü harâb olmışdur ve harâb olmağa bâ'is nedür? Yazup Südde-i sa'adet'üme bildüresin.”

¹¹ İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu defteri 1000, s. 3. (Paşa biçimindeki niteleme o sıralarda yerine getirdiği post dolayısıyladır.)

¹² 3 numaralı mühimme defteri (966–968 / 1558–1560) <Özet ve transkripsiyon>, (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 12. Dîvân-ı Hümâyun Sicilleri Dizisi: I.) Ankara, 1993, 587, No. 1349. (Defter'in Macaristan'a ilişkin fermanlarını Pál Fodor ile birlikte T 032895 sayılı OTKA projesi çerçevesinde ele aldık. Hüküm metnini yayımlandığı şekilde aktarıyorum.) – Transkripsiyonu yapanlar belgeye bir parça eksik ad vermişler: “Ösek kadısına: Ösek Kalesi'nin yenilenmesi istenilen hamamı hakkında malûmat verilmesine dair.”

¹³ 22 Temmuz 1560.

¹⁴ Daha sonra göreceğimiz üzere Kasım 19 Haziran 1559 ve 15 Ekim 1560 arasında ikinci kez bu vilayetin beylerbeyiydi.

¹⁵ Aşağıda yapılacak açıklamalardan dolayı bu eylem biçimi olasılıkla bitirilmiş bir edimi bildirmektedir.

¹⁶ Nenad Moaçanın'den edindiğim bilgiye göre kazılar sırasında camiiin yakınında belki de bunun kalıntıları ortaya çıkarılmıştır.

¹⁷ Burada Sultan Süleyman'ın adını taşıyan eski Katedral'i mi yoksa kendi yaptırdığı camii mi düşündüğü belirlenemiyor. Eğer iyelik eki olmadığı için daha az olası olan ikinci

Yukarıda yazılanlardan bizim için en önemlisi Kasım'ın Eszék kalesi içinde ilkin basit gereçler kullanarak alelacele bir ibadet yeri çırpıştırmış olması ve bunu daha sonra saygınlığına yakıştıramadığı ve belki de biraz yıprandığı için daha mükemmel, zamana daha iyi direnen taş bir yapıyla değiştirmesidir.²⁰ Çalışmaların bitimi dolayısıyla düşürülen ve Evliya Çelebi'nin kopya ettiği tarih bu resmin içine tam anlamıyla oturmaktadır. Gerçekten de 17. yüzyılın bu yazarı dört satırlık şiirin sonunda rakamlarla da 966 yılını belirtmiştir ve bu yıl 14 Ekim 1558'da başlamış ve 2 Ekim 1559'da sona ermiştir. Paşanın mektubu ne zaman dikte ettiğini bilmiyoruz, ama bunu 19 Haziran 1559'dan önce yapmış olamaz, çünkü ancak bu tarihte Temesvár (Timişoara, Tımışvar) beylerbeyi olmuştur. Muhtemelen göreve başladığından sonra da ilk işi bu olmuş olamaz. Üstelik onun verdiği bu haber can alıcı bir önem taşımıyordu, bu yüzden arzın Babıali'de aylarca cevapsız olarak kalması muhtemeldir. Bir başka deyişle, Kasım'ın yeniden inşa işleri bittikten sonra bu konuda rapor verdiği ve daha sonraki planlarını gerçekleştirmek üzere hükümdardan imalı şekilde izin istemiş olduğu neredeyse kesindir. Kaçamaklı bir içeriğe sahip olan hüküm – ayrıca bu ona şahsen iletilmemiştir de –, bizi şaşırtmıyor: Saray işi uzatmak ve ertelemek aracına sık sık başvuruyordu. Bu olayda belki de Kasım'ın bu denli gayretli olması, Pécs'in tüm dinî yapıları üzerinde patron gibi görünmesi ve muhtemelen hiçbir ilgisinin bulunmadığı bir hamam işine girişmeye kalkışması da merkezi kızdırmıştı.

Anlatılanlarla yine, ara sıra kuşkuya yer bırakmayacak biçimde yanlış malumat kağıda döken Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerden biri, bu kez bir arşiv kaynağına dayanarak başarıyla kanıtlandı.²¹ Kitabenin Türkçe değil de

düşünüyorsanız bu durumda sözünün edildiği en erken tarihlerin biri budur. Aynı zamanda sıralamada bunu izleyen mescidlerden biri ile kendisinininkini kastettiği olasılığını da tümüyle dışlayamayız.

¹⁸ Bunu kendisi yaptırmıştır ve 1546'da artık bitmişti ya da bitirilmesine yaklaşılmıştı: aşağıya bkz. Bundan sonraki akıbeti konusunda: Pál Fodor, Egy pécsi származású oszmán történetíró: Ibrahim Pecsevi. *Pécs a törökök korban*. Szerkesztette Ferenc Szakály. (Tanulmányok Pécs történetéből, 7.) Pécs, 1999, 131.

¹⁹ Her ne denli belirtilmemişse de yalnız Kasım olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca burada cümlelerin akışı bir ölçüde kesintiye uğruyor.

²⁰ Nenad Močanin ilk caminin ahşap olduğunu zikretmekle sağduyulu davranmış. *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. (Bibliotheca Croatica: Slavonica, Sirmiensia et Baranyensia. Studije, 3.) Slavonski Brod, 2001, 170.

²¹ Vojtech Kopčan bir başka yönden yaklaşarak, Érsekújvár kilisesine oyulmuş olan ve Evliya Çelebi tarafından kopyası çıkarılan yazıtın gerçeği yansıttığını o çağa ait edebî bir eserde bulunan resimle karşılaştırarak kanıtlamıştır: Zur Glaubwürdigkeit einiger Angaben Evliya Çelebis Seyahatname. *VIII. Türk Tarih Kongresi*. II. Ankara, 1981, 1061–1071 ve 427. resim.

Arapça olduğunu²² ve uçlarda böyle bir şeye nadiren rastlanabildiğini belirtmek gerekir ve bu olgu çevrede bu dili iyi bilen bir kişinin olması gerektiğini gösterir. Mescidin Kâbe çevresindeki camie benzediğini söyleyerek doruğuna ulaşan bu dindarane içerikli şiiri belki de Eszék kadısının kendisi kaleme almıştı. Yakıştırması doğal olarak büyük ölçüde bir abartıdır, ama seyahatnamenin yazarına methiyeler düzmeyi sürdürmesini sağlamıştır. Yapı aslında ister ölçülerine, isterse öteki özelliklerine bakalım, taşra üslubuna göre inşa edilmiştir.²³

Çıkarılacak ikinci ders, mescidin derecesinin yeniden inşası sonrasında değişmemiş olduğudur; hem Kasım Paşa hem de saray ona bu adı veriyordu. Ona cami ismini yakıştıranın yalnızca Evliya Çelebi olduğu sanılabilir, ama aradan geçen 100 yıl içinde sıralamadaki yerinin yükseltilmiş olması da düşünülmeyecek gibi değildir.

Dikkatimizi çeken üçüncü ayrıntı, mescidin yanındaki küçük yapının işlevidir: burası alt düzey eğitim sunan bir mektepti.

Son olarak ise, bu hükümden, askerî komutanın yerel halkı bir de hamam yaptırarak sevindirmek istediği konusunda kesin bilgi ediniyoruz. Gerçekten de yapılmış olmasına yine Evliya Çelebi tanıklık etmektedir²⁴ ve bu aynı zamanda başlangıçta gönülsüzlük gösterildikten sonra yenilenmesine izin verildiğini de varsaymamıza yol açıyor.

Kasım'ın Eszék dolayısıyla pek çok ilişkisinin olduğunu, Eszék nahiyesi dahilinde 1546'da bir çayırın ve çiftliğin onun kullanımında olduğu da göstermektedir.²⁵

Kentin kendisine geri dönecek olursak Osmanlıların burayı nihaî şekilde ele ne zaman geçirdiklerini bugün bile kesin olarak bilmediğimizi öne sürebiliyoruz. Gábor Barta'ya göre "Eszék'in yazgısı ile ilgili olarak doğrudan veriye sahip değiliz, muhtemelen daha o zaman (yani 1526'da) burası da kesin olarak işgal edilmişti."²⁶ Eszék'in bir sancak merkezine

²² Evliyâ Çelebi, *agy.* VI. 107.

²³ Kasım'ın Eszék'teki "camiinin" arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkan kalıntılara dayanarak bilgisayarda Darko Sigismund'un yarattığı rekonstrüksiyonunun resmini Nenad Moaçanın yayınlamıştır (*agy.* 184 ve renkli olarak da kitabın arka kapağında).

²⁴ Evliyâ Çelebi, *agy.* VI. 108.

²⁵ Tapu defteri 437, s. 33, 36. Bu çayır birkaç yıl sonraki defterde de Kasım – artık paşa – adıyla yer alır: Tapu defteri 1000, s. 14.

²⁶ Barta, *agy.* 94. – Kral II. Lajos 16 Ağustos 1526'da Türklerin kenti fethettiği haberini almıştır: "Intelligimus pro certo hostem iam Ezeek occupasse et fortasse eciam pontem fecisse." Bkz. Elemér Mályusz, II. Lajos király levelei a herceg Batthyány-család körmendi levéltárában. *Levéltári Közlemények* 4 (1927) 91, No. 11. – Jenő Gyalókay Eszék'in işgal tarihi olarak 14 Ağustos'u gösterir: A mohácsi csata. *Mohácsi emlékkönyv 1526*. Budapest,

dönüşüp dönüşmediği konusunda ayrı bir tartışma başlamıştır.²⁷ Şu kadarı bellidir ki, I. Ferdinand'ın (1526–1564) elçileri olan Nikolaus Graf Salm ve Sigismund Freiherr von Herberstein 1541 Eylülünde Esztergom'dan (Estergom), padişahın yanına giderlerken Eszék sancakbeyi Kasım “Voyvoda”'yı eşlik eden biri olarak göstermişlerdi. (“... sein wir den 4. septembris zu Gran (Esztergom) ankhomen unnd alda den Kassum Weyvoda, sansacken zu Esseckh gefunden, welcher dahin durch den Kaiser uns zubeleiten geschickht worden, der auch auf unserm schef biß ins Kaiser hörr selb dritter gefaren”) ve iddialarını raporlarının sonunda bir kez daha yinelemişlerdi (“Man sagt im leger, der Kaiser wolle Schokhlo (Siklós) unnd Walpo (Valpó, Valpovo, Valpova) am haimb ziehen belegern, hat alle des Pereny Peter guetter²⁸ Cassum Weida, der von Esseckh gewesen, unnd jetzt ine zu ainen sansackhn alda gemacht.”).²⁹ Türk arşiv kaynakları arasında, 30 Ocak 1545 tarihli bir mühimme defteri kaydında da Eszék ve Mohács

[1926], 206. – Sözüne en güvenilebilen Osmanlı kaynakları, yani sefer ruzmaneleri yukarıda alıntıladığımız Peçevi'ye göre çok daha kıt sözlüdür, bunlarda 1526'yla ilgili olarak yalnızca “Erdöd (Erdöd, Erdud) ve Osik nam kalelerin ahali karar edemeyüb firara yüz tutucak ... miftahın teslim eylediler” denilmektedir (krş. Anton C. Schaendlinger, *Die Feldzugstagebücher des ersten und zweiten ungarischen Feldzugs Suleymans I.* (Beihefte zur Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Bd. 8.) Wien, 1978, tıpkıbasım 42–43) denilmektedir, 1529'da ve 1532'de ise kalenin yakınında karargâh kurulduğundan bahsedilmektedir; bunların dışında yine önemli bir devlet belgesi sayılabilecek 1526 tarihli fethnamede güney bölgesindeki bir yığın kale arasında Eszék'e de imparatorluğa katılmış olan bir tahkimat olarak değinilmektedir: *Török történetírök*. I. Fordította József Thúry. Budapest, 1893, 329–330, 351, 383. – Ancak sorun bundan böyle de sorun olarak kalır: 1526'daki işgal nihai miydi yoksa bunu 1529'da yinelemek mi gerekmişti?

²⁷ Birbirinden ayrılan görüşler için bkz. Hazim Šabanovič, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*. Sarajevo, 1959, 63; Nenad Moaçanin, Osječki ili požeški sandžak. *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Volumen 12. Zagreb, 1982, 35–40; Aynı yazar: Ratovanje i osnivanje upravnih jedinica u srednjoj Slavoniji 1536–1541. *Vojne krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovackog mira 1699*. (Naucni skupovi Srpske akademije nauka i umetnosti, knj. XLVIII, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 12.) Beograd, 1989, 115–116; Almanca özet: 124.

²⁸ Péter Perényi'nin mal varlığıyla ilgili olarak söylenenler Buda vilayetinin sancaklarının sıralandığı, fetihlerin erken döneminden kalma ve içinde “Perini Petri livası”nın da yer aldığı Türkçe listenin tanıklığıyla çakişmaktadır: İstanbul, Âtîf Efendi Kütüphanesi 1734, v. 203v (krş. Géza Dávid, Incomes and Possessions of the *Beglerbegis* of Buda in the Sixteenth Century. *Soliman le Magnifique et son temps. Süleymân the Magnificent and His Time*. Publié par / Edited by Gilles Veinstein. Paris, 1992, 395/3. not.). Bundan ve aşağıda anlatılacak sonraki gelişmelerden de Osmanlı yönetiminin güney bölgelerin merkezinin neresi olacağı konusunda güçlkle karar verebildiği anlaşılmaktadır.

²⁹ *Austro-Turcica 1541–1552. Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen*. Bearbeitet von Srečko M. Džaja unter Mitarbeit von Günter Weiß. In Verbindung mit Mathias Bernath herausgegeben von Karl Nehring. (Südosteuropäische Arbeiten, 95.) München, 1995, 5, 16, No. 2.

(Mohaç) sancağının birbirine paralel olarak mevcut olduğunu gösteren izler görülmektedir; ilkinin başında Bali adında biri vardı, ikincisini ise Kasım yönetiyordu.³⁰ Bunun öncesindeki durum belirsizdir, çünkü fetihlerin kendisi de kesin bir sonuca ulaşmamıştı ya da yeterince istikrarlı değildi. Eszék, ya Pozsega'nın (Požega, Pojega) ele geçirildiğinden, yani 1537'den sonra bu şehrin çevresinde örgütlenmiş olan idarî birime ya da o sıralar biçimlenmekte olan Szerém (Sirem) sancağına (her ne denli bununla ilgili verilere ilk olarak ancak 1543'te rastlansa da) bağlı olmalıdır.³¹ Daha önce belki de Szendrő-Belgrad livasına bağlıydı.³²

Kasım'a ilişkin sahip olduğumuz sonraki göndermeler, çoğu kez güvenilmez diye nitelenen György Szerémi'nin tarihinde yer almaktadır. Onun anlattığına göre 1530 Haziranında şu haber yayılır: “Almanlar” yani Habsburglar “Kral János'un³³ üstüne yürümek istemektedirler... Kral János hemen Nándorfehérvár'a (Belgrad) Momen (Mümin) Voyvoda'ya olabildiğince çabuk gelmesi için bir kurye gönderdi...” Kasım Voyvoda da Mümin'in gemi halkına yaklaşık dört yüz atıyla katılmakta gecikmedi ve “Pest'in (Peşte'nin) yukarısında, Kisjenő köyünde yerleşti...” Bundan sonra çok geçmeden Erdel'e gitmek üzere yola çıkan Kral János “uç bekçi dikti: Momen (Mümin) Voyvodayı suya, ikinci olarak Kászón (Kasım) Voyvodayı karaya, üçüncü olarak János Bánffy'yi³⁴ Buda kentine”.³⁵

³⁰ İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 12321, v. 82v. Eszék beyiyle ilgili olan yerde, hükmün ona da “yazıldı” notunun sonradan çizilmiş olması işin özünü değiştirmez. Bu belgeyi yayınlayan: Halil Sahillioğlu, *Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 tarihli ve E-12321 numaralı mühimme defteri*. (Osmanlı devleti ve medeniyeti tarihi serisi, 7.) İstanbul, 2002, 150–155, No. 192 (Ösek yerine Travnik okumuştur: s. 152); Géza Dávid–Pál Fodor, “Az orszög ügye mindenek előtt való.” *A szultáni tanács Magyarországra vonatkozó rendeletei (1544–1545, 1552)*. “*Affairs of State Are Supreme*”. *The Orders of the Ottoman Imperial Council Pertaining to Hungary (1544–1545, 1552)*. Budapest, 2005, 56–61, No. 34. – Bu yılın 1 Martında aynı adlar bir başka fermanla da yer almaktadır: Sahillioğlu, *agy.*, 231–232, No. 305; Dávid–Fodor, *agy.*, 114–115, No. 75.

³¹ Bruce W. McGowan, *Sirem Sancağı mufassal tahrir defteri*. Ankara, 1983, lx.

³² Bu olasılıktan daha önce de söz etmişim: Géza Dávid, A Dél-Dunántúl közigazgatása a török korban. *Zalai Múzeum* 4 (1992), 60/3. not.

³³ Székesfehérvár'da toplanan ve Latince *dieta* denilen meclis 10 Kasım 1526'da, 1540 Temmuzunda ölen Erdel Voyvodası János Szapolyai'yi kral seçmiştir.

³⁴ Adı geçen kişi 1530 Şubatından 1534'teki ölümüne dek ülkenin nevvabı (Macarcası *nádor*, Latince *palatinus*) idi.

³⁵ György Szerémi, *Magyarország romlásáról*. Budapest, 1979, 248–249. – Istvánffy'nin birkaç iddiası onunkiyle çelişmekte, ama işin özüne bakıldığında birbirine benzemektedir. Onun sürdüğü ize bakılırsa Kasım'ı 1529'da Sultan Süleyman Buda'da bıraktı, oradan Szigetvár kuşatmasına gitti ve Roggendorf'un saldırısını duyunca Balázs Budai adında bir kılavuzun yardımıyla yeniden sağ salim başkente koştu. (Istvánfi, *agy.* I. 199–201.) – Eserini daha sonra kaleme alan bu tarih yazarı, burada ona kara kuvvetlerinin başında yer verir ve

Demın anlatılanlar daha önce söylenenlerle tam bir uyum içinde. Kasım bu sırada ister Újlak'ta konaklamış, isterse Eszék'te hizmet görmüş olsun Belgrad'dan gelen çağrı onu ilkinde de sonrakinde de kolayca bulmuş olmalı. Öyle görünüyor ki Szerémi'nin edindiği bilgiler bu kez yerli yerinde (ama yine de gerçeklere, 35. notta değindiğimiz gibi Istvánffy'nin ulaşmış olduğunu dışlayamayız). Buna karşılık Osmanlı birliklerinin Pest'e ettikleri gaddarlıkların betimi o çağın şablonlarından kurtulamamış; onları sonuç olarak bir Macar yüksek soylusunun, yani Bálint Török'ün cezalandırmış olmasına ise ne ölçüde inanmamız gerektiğini bilemiyorum.³⁶

Yılların belirtilmesi bakımından giderek daha da karmaşıklaşan anlatımdan Kral János'un çok geçmeden, olasılıkla General Wilhelm Roggendorf'un Buda'ya yaptığı ve 2 Ağustos 1530'da başlayan ilk saldırı sırasında yardım için tekrar Kasım'a başvurduğu ortaya çıkmaktadır. Szerémi'ye göre bu sırada "600 beslia (beşli) atlısıyla" gelmiş, bunlar arasından yüz kişi Buda yakınlarındaki Logod ovasında Almanlarla ve onlardan yana olan Macar yüksek soylularıyla çarpışmıştır.³⁷

Szerémi'den alıntılananlardan bizim için gerçekten önemli olan Kasım'ın Buda'da 1530'da hakikaten de iki kez mi, yoksa bir kez mi bulunduğu değil, yalnızca aynı yıl içinde János Szapolyai'nin çağrısı üzerine başkentte ortaya çıkması ve buranın savunmasına kralın yanında katılmasıdır.

Bunun ardından müverrihler 1532 Kőszeg seferi sırasında "Alaman" ülkesine Kasım Voyvoda adında birinin önderliğinde büyük bir akın düzenlendiğini ve bunun ağır bir yenilgiyle sonuçlandığını yazmaktadırlar, kimilerine göre saldırıda mevcut olanların tümü de öldürüldü.³⁸

Türk filusunun komutanının adının Numillo olduğunu belirtir, ki bu ad biraz imgelemimizi zorlayacak olursak Mümin ile birleştirilebilir. Daha sonra Kasım birdenbire filo komutanı olarak anılmaya başlıyor ve Buda paşası olmadan önce de çoğunlukla karşımıza böyle çıkar: *aynı eser*, I. 207, 221, 275, 336.

³⁶ Szerémi, *agy.* 250–251. – Ancak anılan zulümler de tamamıyla havadan atılmış olamaz. Gerçekten de sadrazam 1531 Eylülüne ait bir yazısında Mümin (metinde Muni) Voyvoda'yla ve adamlarıyla ilgili olarak soruşturma açılmasını buyurmuştur; çünkü Buda çevresinde Alman tüccarları soymakla ve öldürmekle suçlanmaktadırlar: Ernst Dieter Petritsch, *Regesten der osmanischen Dokumente im Österreichischen Staatsarchiv. Band 1. (1480–1574)*. (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband, 10/1.) [Wien], 1991, 26, No. 12.

³⁷ Szerémi, *agy.* 252, 255, 257.

³⁸ Buna ilişkin verileri József Thüry derlemiştir: *Török történetírök*. II. Budapest, 1896, 93/1. not. Ayrıca bkz. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-zâde tarihi*. Haz. Vahid Çabuk. Ankara, 1989, 166–167 (1529'a yerleştiriyor). Hammer'in savına göre "Kasım ilk maktul olanlar arasında idi"; ama bu konuda neden bunca emin olduğu belli değildir: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. III. Pest, 1840. 2. baskı, 116. – Yenilerde bu konuyla Karl Teply

Adı geçen kişinin – bu noktaya kadar her ne kadar onu düzenli güçlerin komutanı olarak görmüş olsak da – birkaç bin akıncının başına geçip terfi umuduyla yaşamını tehlikeye atmış olması şimdiye dek oluşturulan resme uygun düşmektedir. Herhangi bir addaşı değil de gerçekten de bizi ilgilendiren Kasım bu baskına katılmış olsa, onun Enns nehri yakınındaki çarpışmadan her halükârda kurtulması gerekirdi.³⁹

Olayı kendine özgü biçimde Evliya Çelebi de anlatmaktadır. Buna ilişkin bölüm seyahatnamenin eski baskısında bulunmuyor, yeni, öncekiye göre çok daha özenle yapılmış olan transkripsiyonunda ise yer alıyor.⁴⁰ Bu versiyonda kırk bin askerle yola çıkan, yolda iki yüz bin kâfiri kılıçtan geçiren, ama sonunda ağır bir yenilgiye uğrayan ve yalnızca yedi savaşçıyla kaçan voyvoda kendisini Venedik körfezinin kalelerinden birini⁴¹ kuşatan (!) Sultan Süleyman'ın ayaklarının dibine atar ve sonra da yedi saat boyunca ona bu savaşımı anlatır. Sultan Kasım'ın günahlarını bağışlıyor, fakat geri kalan yedi askeri idam cezasına çarptırıyor. Evliya'ya göre bu kararı pek çok tarihçi kendi oğlu Mustafa'nın öldürülmesine benzetiyor ve vahşî bir eylem olarak niteliyor, başkaları ise hüküm vermeyi Allah'a bırakıyor. Öykünün can alıcı noktası iki kez dile getiriliyor. İlk padişahın ağzından şöyle sunuluyor: “İmdi mel‘ûn fermanım oldur kim. Nitekim sağsın, bir dahi er sarığı sarınmayup avretler leçeği geyüp Ösek’de kapundan taşra çıkarsan haber alup seni katl ederim”. Sonra biraz değişik bir şekilde, bu kez anlatı biçiminde yeniden, “aslâ başına destâr-ı Muhammedî sar[ma]lyup avretler leçeğiyle hânesinde münzevî olup” sözleri vurgulanarak söylenir; bundan böyle evine çekilip “tâ‘at [u] ibâdâta meşgûl idi”. Kahramanımızın daha sonraki yazgısını bildiğimiz için bu belirlemelerin gerçekle hiçbir ilgisi olmadığı açıktır.

ilgilenmiştir ve öyküye pek çok söylence ögesi karışmış olduğunu kabul etse de çekirdeğin gerçek olduğundan kuşkulanamamaktadır: *Türkische Sagen und Legenden um die Kaiserstadt Wien*. Wien–Köln–Graz, 1980, 109–116, 149–150. – Her ne olursa olsun Avusturya ve Türk geleneği olayı aslında aynı biçimde saklayagelmiştir.

³⁹ Kimi Avrupa kaynakları onun ölü bedeninden gerçek incilerin kakılı olduğu, akbaba tüyleriyle süslü, görkemli tolgasının da çıkarılıp alındığını söylese de öne sürdüklerini konuyu kapatacak bir bilgi olarak görmüyorum – bu “kafa derisine” belki de yalnızca “Avusturyalı” ulusal bilincinin bir gereksinimi vardı (Krş. İsmail Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi*, II. M. 1513 – 1573, H. 919 – 981. İstanbul, 1948, 151.)

⁴⁰ Evliyâ Çelebi, *agy.* VI. 107.

⁴¹ Osmanlıların anlayışına göre İstria yarımadasının tahkimatları da Venedik Körfezine dahildi (Piri Reis, *Kitabı bahriye*. İstanbul, 1935, 376–429, özellikle 396–411). Hangi kaleyi düşündüğü artık yazarın bir gizemi olarak kalır. Doğal olarak bu bizim için önemli değil, çünkü padişah bu tarihte bu yörede bulunmamıştır.

Şimdi üzerinde durulan Kasım Voyvoda bizim aradığımız kişiyle aynı zat olmasa bile (ve sonuç olarak terazinin dili daha çok bu yana kayıyor) elimizde onunla ilgili olarak 1532 yılına ait bir veri yine de var. En azından Istvánffy, Kasım'ın ve Nomilla'nın (Mümin) donanmasının katıldığını ve Komárom yakınlarında Habsburg güçleriyle çarpıştığını içeren bir epizodu naklediyor. Yine ondan, soyguncu bir şövalye olarak tanınan László Móré'yi cezalandırmak üzere 1533'te gönderilenler arasında Kasım'ın da olduğunu öğreniyoruz.⁴²

Kasım ile Mümin'in ilişkisi bakımından konuyu çözüme ulaştıran bir öneme sahip iki mektup 29 Ocak 1536'da yazılmıştır ve bunlar aynı zamanda geriye dönük olarak Szerémi'yi ve kısmen Istvánffy'yi de doğrulamaktadır. İçerikleri aynı olan ve padişahın bir yazısıyla Ferdinand'a doğru koşturmakta olan kurye için Komárom komutanı Martin de Lascano'dan serbestçe geçiş hakkı isteyen mektupların birini "prefectus navalis exercitus Muumnyn Vaywoda", ötekisini ise "prefectus besliarum Kazon Vaywoda" imzalamıştır.⁴³ İki orta düzey askerin sıkı bir biçimde birlikte çalıştığı ve uçların işlerini görmek konusunda özel yetkilerle donatıldıkları açıktır. Öte yandan Szerémi Kasım'dan beşlilerin komutanı diye söz ettiğinde de hedefi tutturmuş olduğu da ortaya çıkıyor (bu onun daha önce azapların başında bulunarak hizmet ettiğini de dışlamıyor). Son olarak burada *prefectus* sözcüğünün kullanımının çok esnek bir örneğiyle karşılaşılıyor; bu kullanım bizim Kasım'ın Újlak pozisyonu ile ilgili olarak yukarıda göstermiş olduğumuz sakıncanlığımızı da doğrulamaktadır.

Yararlanabileceğimiz bir sonraki tarih, 1537'nin Nisanına aittir ve Kasım'ın Kral János'un yardımına, bu kez 3000 adamıyla Pest'te yetiştiğinden söz ediyor.⁴⁴ Bunu müteakiben, Pál Bakics'in I. Ferdinand'a Demeter Velics'in casusluk raporunu aktardığı mektup bu yılın Temmuzunda irsal olunmuştur. Velics, elde ettiği bilgilere Kasım ve Mustafa Voyvoda'yı geriye, Szendrő-Belgrad beyi Mehmed'e götüren posta gemisine gizlice binerek ulaşmıştır.⁴⁵

⁴² Istvánfi, *agy.* I. 207 ile 221–222.

⁴³ Petritsch, *agy.* 37–38, No. 48–49. – Mümin 1535'te de Pest'te bulunmuştur, bu tarihte belki de yalnız kendisi: aynı yer, 34–35, No. 38–39.

⁴⁴ *A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára.* Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Imre Lukinich. II. Budapest, 1939, 606, No. 245. Alıntılayan: Ferenc Szakály, Az első dunántuli szandzsák és megszervezője, Kászim bég. *Keletkutatás* 1995. tavasz, 26–27 ve 27/13. not.

⁴⁵ *Enyingi Török Bálint.* A bevezetés írta és a forrásokat közzéteszi József Bessenyei. Budapest, 1994, 133–135, No. 184.

Özgün adı *Memoria rerum* fakat *Verancsics Yıllığı* olarak de bilinen eserin 24 Şubat 1538'i izleyen, ama Ferenc Szakály tarafından düzeltilerek⁴⁶ 29 Ağustos 1541 sonrasında yerleştirilen notuna göre "Kaszon Voyvoda Pest'ten yola çıkıp Szekszárd'ı aldı."⁴⁷ Tashih edilen tarih Kasım'ın yeniden başkent çevresinde kaldığına da tanıklık eder, hatta Buda'nın fethinde de bulunduğunu varsaymamıza yol açar.⁴⁸ Aynı zamanda simdi alıntılanan cümleden önce yazılanlar işi bir ölçüde karmaşıktır: "Kral János Pest'te, Buda'da olan Türkleri yolcu etti, hem su üstündeki güçleri, hem de karada [olan] Kaszon voyvodayı." Bu sav Szerémi'nin sözlerini yankılamaktadır ve kesinlikle 1540 öncesine işaret etmektedir.

Eğer şimdiye dek sıralanan verilere güvenecek olursak Kasım'ın 1530 ile 1541 arasında en az sekiz kez Buda'ya veya Pest'e gelmiş ya da uzun süre kalmış olduğu sonucuna ulaşırız: iki kez 1530'da, bir kez 1532'de, bir kez 1536'da, bir kez 1537'de, bir kez 1538 dolayında ve iki kez de 1541'de (Esztergom'dan geri dönüşünü ayrı bir yolculuk sayıyoruz). Bunlardan 1536, 1537⁴⁹ ve 1541'dekilerin tarihi konusunda bir kuşku yokken, ötekilerinininki biraz belirsizdir. Benim kanıma göre Roggendorf'a yaptığı gönderme Szerémi'yi bir defasında güçlü kılıyor, çünkü Szapolyai ona karşı yalnızca 1530'da Türk birliklerini harekete geçirebilmiştir. Eğer *Memoria rerum*'daki Szekszárd'la ilgili fetih tarihini değiştirebilirsek yolcu etmeye dair bölümün tarihini de düzeltip 1530'a ya da 1537'ye yerleştirmek için ciddî bir ilkesel engel kalmaz ve bu durumda 1538'de imzalanan Várad sözleşmesi sonrasındaki ilk Buda konaklaması geçersizleşir. Tüm bu nedenlerle *Memoria rerum*'un aynı – 1540 öncesi –, vesileden söz etmekte olduğu da düşünülebilir ve bu da üstüne üstlük Szekszárd'ı Kasım'ın değil de başka birinin fethettiği sonucunu getirebilir.

Bu sıralarda artık uzun bir zamandır Macar sınır bölgelerinde yiğitlik eden ve bu esnada muhtemelen Eszék miralvası olan Kasım 1541 sonunda ya da 1542 başında büyük bir onura layık görüldü: yeniden oluşturulan Buda

⁴⁶ Szakály, *agy.* 28.

⁴⁷ 1504–1566. *Memoria rerum. A Magyarországon legutóbbi László király fiának, legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv)*. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta József Bessenyei, Budapest, 1981, 48.

⁴⁸ Kasım'ın Pest'e geçtiğine ve kenti boş bulduğuna da değinen Istvánffy bunu güçlendirmektedir: *agy.* I. 275. Sorunun tartışılmasına noktayı koyan 29. notta alıntılanan elçi raporudur. Aşağıda, 50. notta bir belgeden aktarılan ve "tabur" çarpışmasından da söz edilen bölüm yine temel bir öneme sahiptir; Türkler bu tabiri Gellérthegy yakınında 1541'de yapılan çarpışma için kullandılar (krş. Pál Fodor, *Így kezdődött a török hódoltság... Keletkutatás* 1995. tavasz, 94/9. not).

⁴⁹ Her ne denli Demeter Velics'in yolculuk ettiği geminin nereden yola çıktığı ikinci kez belirtilmemişse de.

vilayetinde Dráva nehrinin kuzeyine düşen ilk sancağın, yani Mohács'ın yönetimi ona verildi. Elimizdeki bilgilere göre, atanması 11 Mart 1542'den kesinlikle önce yapılmış olmalıdır; çünkü Buda beylerbeyinin, bu vazifede hizmet veren Kasım'ın adamlarından birine timar verildiğini belirten tezkere andığımız günün tarihini taşımaktadır.⁵⁰ Söz konusu Buda mirmiranı Bali Paşa olsa gerek, çünkü İstanbul'a 7–15 Şubat 1542 tarihleri arasında da bir arzı gitmiştir.⁵¹ Ancak tayininin onun görevi sırasında mı yoksa daha erken bir tarihte, daha Süleyman Paşa döneminde mi gerçekleştiği konusunda emin değilim. Nitekim Kasım'ın, sınır bölgelerinin deneyimli ve işe yarayan yığıdi olarak padişahın dikkatine 1541 Ağustosunda ya da Eylülü başında (yeniden?) sunulmuş olduğu ve bundan kısa bir süre sonra da Mohács sancakbeyliğinin ona inayet edilmiş olduğu mümkün bir sav olarak öne sürülebilir.

Kasım Bey'in ordugâhını bir süre Szekszárd'da kurmuş olduğuna, kendisinin dikte ettirdiği bir mektup⁵² ile başka atıflar dışında bir Osmanlı kroniğinde okunabilen ve kendisinin kaleme almış olduğu rapor da kanıtlamaktadır. Bu arzda hıristiyanların Szekszárd'a karşı giriştiği eylemlerden söz eder, sonra da bunun üzerine toplanan gazileri yanına alıp kaleden dışarı çıktıklarını, onlarla karşılaştıklarını ve şiddetli bir savaş ve mücadele başladığını söyler.⁵³

1543 yılı boyunca devamlı savaşın⁵⁴ Kasım'a Tunaötesi fetihleri sonucu⁵⁵ Siklós ve Pécs⁵⁶ verildi, demek ki, bu iki kale ve kent de onun yetki

⁵⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye defteri 34, v. 630r: "... haliya dergah-ı alem-penahdan hük-m-i şerif varid olub ol uclarda nice defa yoldaşlığı zahir olub yararlıklarıyla maruf olan kimesnelere timar tevcih olunmak emr olunub ve Mihac sancağıbeği Kasım beğ bendelerinin adamlarından Haydar bin Abdullah bendeleri isyanlarda olan Virböçi İmre (Imre Verböczy) adamlarının yararlarından Budahazinaoş (János Budaházi) nam kâfir[i] meydana davet edüb Saz (Szász) nam kale önünde başa baş duruşub badehu kılıc ve şiş darbu ile biri birine hayli hamleler eyleyüb bilahir kafir nice yerde mecruh ve bi-mecal olub atından ser-nigun yıkılıb baş kesmek üzere iken küffar-ı haksardan bir mikdar atlu üzerine at salub halas edüb ve bundan gayri dahi mukaddema tabur muharebesinde baş kesüb enva-ı yoldaşlıklar eyleyüb bu senelerde defaatla şecaati ve şehameti zahir olub her vechle avatıf-ı aliyye-i padişahiye mazhar düşücek bendeleri olmağın timar-ı mezkûr[a] ber muceb-i ferman-ı hümayun tezkere ihrac olunub südde-i saadete arz olundu. Fi 24 zilkade sene 948 (1 Mart 1542)." – Bu hükmü daha geniş çerçevede de ele aldık; krş. Géza Dávid–Ferenc Szakály, Újabb adalék Tinódi Sebestyén történetírói hiteléhez. Hajdar bin Abdullah timár-birtoka. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1996/4, 481–489.

⁵¹ Claudia Römer, Einige Urkunden zur Militärverwaltung Ungarns zur Zeit Süleymáns des Prächtigen. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 43 (1989), 40–41, No. 5.

⁵² Szakály, *agy.* 24.

⁵³ Söz konusu mektubu Muradî/Sinan Çavuş eserine aktarmıştır; Macarcası için bkz. *Török történetírók*, II. 294–296.

⁵⁴ Gündemine – eğer doğrusu –, padişahın seferi öncesinde bir Hırvatistan "gezisi" de sığıştır; Istvánfi, *agy.* I. 294–297. Bununla ilgili olarak tarih yazarı öyle bir olaydan söz eder

alanının altına girdi. Pécs'e bundan sonraki bir tarihte taşınmış olmalıdır ki 1541'den beri İstanbul'da tutsak olan Bálint Török'ün karısına, Katalin Pemfflinger'e pek fazla sıcak bir ses tonu taşımayan mektubu 17 Şubat 1544'te buradan gönderebilsin.⁵⁷ Habsburgların, Osmanlıların elinde bulunan kalelerin muhafızlarının sayısı konusunda yuvarlak rakamlar veren listesi bu sırada hazırlanmıştır. Bu belgede Pécs'te Kasım'ın buyruğu altında 200 Tatar gösterilmektedir; sonra da onun Waranawar (Baranyavár⁵⁸), Sauswar (Szászvár⁵⁹), Gireschgall (Görösgal⁶⁰), Tarpan (?), Sant Andrey (?) ve Sacks (Szakcs⁶¹) kalelerinde⁶² muhafızları olduğu da eklenmektedir. Daha açık bir biçimde belirtecek olursak, pek çok tahkimatta adamları vardı – bunların olasılıkla ücretlerinin tümünü kendisi ödemiordu.

Çevredeki askerlerin sayısını doğal olarak saray da bilmek istiyordu. Bu doğrultuda olmak üzere resmen gönderilen kişinin sağlıklı bilgilere ulaşmasına yardım etmesi için – başkalarının yanı sıra – Kasım'a da bir ferman gönderilmişti. 13 Şubat 1545 tarihli hükmün metni aşağıdaki gibidir:⁶³

“Yazıldı.

Bir sureti dahi Mohaç beği Kasım beğ: taht-i livanda olan kalelerün ehl-i mevacicin yoklayub defter eylemek için yazıla ki: ulufeciler kethüdası Süleyman irsal olundu, taht-i livanda olan kalelerün ehl-i mevacicin

ki bu Kasım'ı bir anlığına da olsa kişisel olarak yakın plana çıkarır. Adıyla sanyla belirtecek olursak László Móré'nin kalesi olan Raholca'nın (bugünkü Orahovica yakınında) fethinden sonra bunun zindanında bir kaç hristiyan tutsak bulundu; bunlar arasında en önemli soylu ailelerden birine mensup olan Farkas Batthyány'nın kelepçelerini Kasım kendisi çözmüş ve ona at, kılıç ve yol parası verip daha önce Buda'da dost edindiği kardeşine, Orbán'a – “bir pagandan beklenmeyecek biçimde büyük bir insancılık göstererek” – göndermiştir. (Bu alıntı için bkz.: *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája. Tálljai Pál XVII. századi fordításában*. Sajtó alá rendezte Péter Benits. II. Budapest, 2003, 87.).

⁵⁵ Bu olaylarda oynadığı roller için bkz.: *Successus rerum Hungaricarum anni M. D. XLIII. Verancsics Antal M. Kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. I. Történelmi dolgozatok deák nyelven*. (Monumenta Hungariae Historica. Második osztály. Írók, II.) Pest, 1857, 234–238.

⁵⁶ *Török történettrók*. II. 314 (Muradí/Sinan Çavuş).

⁵⁷ *Enyingi Török Bálint*, 227, No. 308.

⁵⁸ Bir zamanlar Baranya iline bağlı olan yerin bugünkü Hırvatça adı Branjin Vrh.

⁵⁹ Baranya ilinde bir yerleşim.

⁶⁰ Bugün Baranya ilinde Nemeske'ye bağlıdır.

⁶¹ Tolna ilindeki bir yerleşim.

⁶² Wien, Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv. Hoffinanz Ungarn. Rote Nummer 1590. jan. v. 1–4. (Ferenc Szakály'ın derlemesi.) Yılıni yanlış belirterek yayımlayan: Gusztáv Gömöry, *Török hadak számereje Magyarországon 1594-ben. Hadtörténelmi Közlemények VII* (1894), 395–397.

⁶³ Dávid–Fodor, *agy*. 73–74, No. 42; Sahillioğlu, *agy*. 175, No. 218.

yoklamakda gereği gibi muavenet eyleyesin. Sen hazır olduğun yerlerde senünle ve kadılarla yoklayub defter eyleye,⁶⁴ sen hazır olmadığın yerlerde kadılarla yoklayub defter eyleye. Bu babda tamam-i ihtimam edüb mezbur kuluma gereği gibi muavenet ve muzaheret eyleyesin telbisden ve tezvirden hazer edesin. Ve hisardan hisara ulaştırmağa daha kifayet kadar yoldaş koşasın ki emin ve salim varub bu hizmeti itmama erişdüre.”

İstihbarat, bölgenin askerî açıdan güvenlik altına alınmasının dışında, serhatlerin aşırı yakınlığı dolayısıyla da Mohács yöneticisinin önemli bir vazifesi olmalıydı. Öyle görünüyor ki Kasım bu beklentilere iyi karşılık vermişti. Babıali'nin 28 ve 29 Mart 1545'te birbirini izleyen, metinleri hemen hemen aynı olan iki hükümde yakınlarda gönderilmiş olan bilgileri aldığı belirtilmesi ve I. Ferdinand'ın planlarını ve eylemlerini ortaya çıkaracak yeni casusların o bölgeye gönderilmesi için yeni emir verilmesi bunun işaretidir.⁶⁵

1545'te artık Buda vilayetinin tahririne başlanmıştı. Bu durum yerel halk için oldukça büyük bir kaygı yaratmıştı. Saray doğal olarak korkuları dağıtmak istiyordu. Üstelik halkı Kasım'ın ve adamlarının, beklenen gelirlerin tam bir hesabının yapılmasını engelleyip kargaşadan yararlanarak kendi ceplerine çalışmayı sürdürmek için korkuttuğu kuşkusu da uyanmıştı. Bu konuda beyin kendisine gönderilen ferman şöyledir:⁶⁶

“Yazıldı. Sancakbeğine tehdidi nişancı beğ yazdurdı.

Kapu kethüdası Hasan beğ verildi.

Mohaç sancağı beği Kasım beğ bir hüküm ki: haliya südde-i saadetümde şöyle istima olundı ki ol vilayetlere vilayet katibi gönderilmekle neven reaya bu hususdan tereddüd ve haşyet üzere imişler. İmdi zikr olunan vilayet benüm inayet'u-lah ile tiğ-i şimşir-i beyan-asarum ile feth olunmuş memleketüm olub murad-i hümayunum budur ki eyyam-i saadet-i hümayunumda reaya ve berayası kemal-i nazm ve nizam ve refahiyet ve istirahat üzere olalar. Vilayet katibi göndermekden dahi murad-i şerifüm sair memleketlerüm gibi ol yerlerün dahi ahvali ve reayasınun ahvali malum olmakdur. Kimesneye zulm ve taaddi olduğına rıza-i şerifüm yokdur. Buyurdum ki, hükm-i şerif-i vacibü'l-ittibaum vusul bulıcak tehir eylemeyüb reayaya sen dahi ol vechle istimalet edüb gereği gibi teselli eyleyesin ki bu

⁶⁴ Sahillioğlu bu bölümü “defter eylemesin” biçiminde okumuş ve böylece de cümlelerin anlamını değiştirmiştir.

⁶⁵ Sahillioğlu, *agy.* 310, No. 428; 330, No. 456; Dávid-Fodor, *agy.* 131–132, No. 87; Sahillioğlu, *agy.* 257, No. 347.

⁶⁶ Dávid-Fodor, *agy.* 131–132, No. 87; Sahillioğlu, *agy.* 257, No. 347.

hususdan gönüllerine tereddüd ve haşyet getürüb tefrika ve ihtilal olmalarına bais olmaya. Ol yerün reayası dahi sair memleketlerüm raiyyetleri gibi kullarumdur, yazılmaktan niçün iba ederler? Maksud kimesneye zulm ve taaddi olunmayub mücerred memleketümün ahvali ve raiyyetleri malum olmağičündür. Bu hus[u]s anlar canibinden olduğı malum değıldür. Mahza memleketün hasılı malum olmayub malikane mutasarrıf olalum deyü senün adamlarun reayayı idlal eylemek fehm olunur. Bu babda kemal-i basiret ve intibah üzere olub bu hususı onat vechle tedarik eyleyüb memleketün teferrük ve ihtilaline mucib olur nesnelere ihtiraz eyleyesin. Şöyle bilesin.”

Bölgeyi iyi tanıyan Kasım’ın en elverişli gelir kaynaklarını kendisi için gasp etmeye çalışmış olduğuna şüphe yoktur. Bu teşebbüsün ayırımına varan Buda paşası durumu saraya herhalde bildirmişti. Bunun ardından 1 Ağustos 1544’ten başlayarak pek çok yerleşim yerinin vergilerinin, köprülerden birinden elde edilen gelirin, Tuna kıyısında bulunan pek çok sayıdaki dalyanın iradının sultanın hasına dönüşmesi ve bu tarihten itibaren Buda hazinesini zenginleştirmesi doğrultusunda hüküm verilmiştir. Székesfehervár (İstolni Belgrad) sancakbeyi söz konusu malî kaynaklardan bazılarının kendisine verilmiş olduğunu boş yere ileri sürdü, merkez dediğinden dönmedi. Buda defterdarına tüm bu konularda şu emir verilmesi düşünöldü (emrin gerçekten de gönderilip gönderilmediğini bilmiyoruz):⁶⁷

“Yazıldı. Paşa hazretleri nişanlayub alıkomışlar.

Budin defterdarına [bir hüküm ki:] Tolna kazasına tabi Eten⁶⁸ ve Batasek⁶⁹ nam varoşlar, Fat⁷⁰ ve Şak⁷¹ nam kariyeler ve Baranvar⁷² kazasına tabi Nana⁷³ ve Laşkova⁷⁴ ve Danofça⁷⁵ ve Fereşmarta⁷⁶ nam varoşlar ve

⁶⁷ Dávid–Fodor, *agy.* 33–35, No. 16; Sahillioğlu, *agy.* 129, No. 162 (ayrıca bkz. her iki ciltte bulunan bir sonraki vesika).

⁶⁸ Macarca adı Ete’dır. 16. yüzyılda henüz kalabalık bir yerleşim iken 17. yüzyılın başında terk edilmiştir.

⁶⁹ Báticasék, Tolna ilinde.

⁷⁰ Fadd, Tolna ilinde.

⁷¹ Ság Tolna ilindeydi, daha sonra yok oldu. Belirlenmesi konusunda bkz. Dezsó Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. III. Budapest, 1897, 448/a.

⁷² Baranyavár.

⁷³ Gerçi Baranyavár kazasında Nana adında bir köy bulunmaktadır (bkz. Gyula Káldy-Nagy, *Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 103. Budapest, 1960, 113, No. 823), ama bu yerin Báta yerine aslında yanlışlıkla buraya yazılmış olması ihtimali vardır.

⁷⁴ Macarca adı Laskó’dur ve bir zamanlar Baranya ilinde yer almaktaydı. Günümüzde Hırvatistan’daki Lug’dur.

⁷⁵ Macarca adı Danóc, bir zamanlar Baranya ilindeydi. Daha sonra yok olmuştur.

Mohaç kazasına tabi Bata⁷⁷ ve nefsi-i Mohaç ve Şarviz⁷⁸ ködeprüsi [doğrusu: köprüsi] mahsuli ve dalyanlar bundan akdem sene dokuzyüz elli rebü'l-ahirinün yigirmi dokuzuncu gününde vaki olan ağustos evvelinden⁷⁹ kıdvetü'l-ümerai'l-kiram Mohaç sancağı beği Kasım dame izzuhu tahvilinden hassa-i hümayunuma ilhak olunub vaki olan mahsulünün zabtı için silahdarlarum cemaatinden İsa nam kulum emin nasb olunub irsal olunmuşdı. Haliya südde-i saadetümde şöyle istima olundu ki zikr olunan varoşlara ve kariyelere İstolni Belgrad beği Ahmed canibinden dahl olunub sancağumuza ilhak olunmuşdur deyü vaki olan mahsulün zabt ve kabz etmişler. İmdi zikr olunan varoşlar ve kariyeler ve Şarviz köprüsi mahsuli ve dalyanlar ve iskeleler kemakan hassa-i hümayunum için zabt olunmasın emr edüb buyurdum ki, tarih-i mezburdan berüde vaki olan mahsulün cüzvî ve küllî her ne ise bî-kusur alub ve ne mikdar mahsul almışlar ise yerlü yerinde teftiş ve tefahhus edüb bi-hasbi's-ser ve'l-kanun her kimden müteveccih olursa bî-kusur alub kabz ede. Ve min bad vaki olan mahsuli dahi mezbur İsa[ya] zabt etdüresin ve vaki olan mahsuli Budin hazinesi için alub kabz edesin. Ve min bad sancakbeği adamlarından ve gayriden emr-i şerifüme muhalif kimesneyi dahl etdürmeyesin.”

Antal Gévay'nin Buda paşaları üzerine hazırladığı derlemesine dayanarak Kasım'ın, ta üçüncü Buda beylerbeyi olan Yahyapaşazade Mehmed'in ölümüne, yani onun bu tarihte bu göreve getirildiği 1548 Ocağının sonuna dek Mohács beyi olarak kaldığını varsaymak için sağlam gözükken bir nedenimiz vardı.⁸⁰ Buna karşılık Bernát Török çok daha önce, yani 1 Mayıs 1546'da daha sonra naip olacak olan Tamás Nádasdy'ye şu bilgiyi vermiştir: “Ayrıca dün öğleyin Antal Nag'a Marthon porkolabdan gelen bir uşak gizlice kendisinin Kászón'un evinde bir hısmının olduğunu ve bu kişinin ona Buda paşasının öldüğünü ve padişahın onun yerine kaşonbek'i getirdiğini ve oraya doğru yola çıkmak üzere olduğunu, ama kendisinin yerine Pécs'e atanan sancakbeyinin beklediğini bildirdi.”⁸¹ Kasım Bey'le ilgili bilginin doğruluğu konusunda pek fazla kuşku yer yoktur, demek ki ilkesel olarak

⁷⁶ Macarca adı Veresmart/Vörösmart'tır ve Baranya ilindeydi. Günümüzde Hırvatistan'daki Zmajevac'tır.

⁷⁷ Bata, Tolna ilinde.

⁷⁸ Sárviz, Fejér ve Tolna ilinde küçük bir ırmak; üstündeki Felegres (günümüzde Rácegres) köprüsü (ya da geçidi) güneye doğru yönelen sığır ihracatı bakımından önemliydi. Krş. Géza Dávid, *Osmanlı Macaristan'ında toplum, ekonomi ve yönetim. 16. yüzyılda Simontornya sancağı*. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 81.), İstanbul, 1999, 140.

⁷⁹ Hıristiyan ve islamî takvime göre verilen tarih birbiriyle tam olarak çakışmaktadır.

⁸⁰ Antal Gévay, *A budai pasák*. Bécs, 1841, 6, No. 3–4.

⁸¹ Elemér Mályusz, *Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei*. (V. közlemény). *Levéltári Közlemények* 4 (1927), 109.

1546 baharında beylerbeyiliğe tayin edilme kararını almıştır. Buna karşılık halefi ancak epey bir süre sonra Mohács–Pécs livasının başına getirilmiş,⁸² ya da araya başka bir şey girmiş ve bu yüzden işe başlama 1548'in ilk ayına kaymıştır.⁸³

Ancak imparatorluğun sancaklarının başındakileri, yapılan değişikliklere de yer vererek gösteren bir tevcih defteri, işi daha da karmaşık bir duruma getirmektedir.⁸⁴ Bu liste, burada ayrıntılarını veremeyeceğimiz pek çok beklenmedik şey ve doldurulmamış kimi bölümler içermektedir. Somut verilerinin ise ilkesel olarak kesin olması gerekmektedir. Yine de Kasım'ın Buda'ya Mohács'tan değil de Székesfehérvár'dan, hem de 15 Aralık 1547'de gelmiş olduğuna inanmamız güçtür.⁸⁵ Bu verinin ışığında aynı zamanda 1546 enformasyonunun tam olarak gerçeği belki yansıtmadığını da düşünmemiz gerekiyor.

En az beş, ama daha büyük bir ihtimalle yedi yıllık Mohács–Szekszárd–Pécs etkinliği sırasında Kasım Bey ve onunla birlikte adamları da, durumlarının sunduğu imkânlardan alabildiğine çok yararlanmaya çabalamışlardır. Bu faydalanma, fetih bölgesinde başkaları arasında resmî gediklerinin yanı sıra küçük toprak parçaları, bahçeler, çayırlar, değirmenlerin bir yaşam boyu ya da en azından uzun vadeli kullanma hakkını elde etmiş olmaları anlamına geliyordu. Bunun iki örneğini yukarıda, Eszék çevresindeki bölgede daha önce görmüştük. Muazzam bir

⁸² Kendisinin örneğin 23 Temmuz 1547'de Mohács beyi olarak anılması bunu desteklemektedir: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kepeci, 208, s. 172.

⁸³ Buna karşılık bir ruus defteri kaydında (Kepeci 209, s. 37) önceki Buda Beylerbeyi Yahyapaşaoğlu Mehmed'in Szendrő beyi iken ölmüş olduğunun belirtilmesi Mehmed Paşa'nın ölümüyle ve yeriyle ilgili olarak kimi kaygılar doğurmaktadır. Buna ilişkin belge tarihi 30 Nisan 1550'dir ve bu Bernát Török'ün edindiği bilgiden tam dört yıl sonrakidir, ayrıca da Antal Gévay'nin verdiği malumata göre de iki yıl fark gösteriyor. Saray pratiğinde, ölmüş olan bir yüksek makam sahibine yıllar sonra yeniden dönüldüğü pek görülmez ve söz konusu olayda da metinde ölen kişinin adamlarından bahsedildiği, yani kaç kişinin timar sahibi olacağı anıldığı için bu da pek olası değildir. Demek oluyor ki Osmanlı enformasyonu Mehmed'in ölüm tarihi konusundaki sisi ortadan kaldırmaya yetmiyor, ama 1548 yerine daha çok 1550'e yakın getiriyor. Szendrő beyi olarak vefat etmiş olmasını ise ciddiye almamız gerekir. Son olarak bu konuyla ilgili tezkereyi gönderen kişinin paşanın bu sıralar Hatvan mirlivası olan kendi oğlu Arslan Bey olduğunu görmemizle kuşkularımız dağılıyor (Kepeci 209, s. 36). Babasının öldüğü sırada ne gibi makamı doldurduğunu bilecek biri varsa o da oğludur elbette. Demek ki Mehmed'in 1546'da ağır hasta olduğu ve bu sırada görevden alınmasına karar verildiği mümkündür. Ondan sonra bunun uygulanmasına yaşamının son günlerini daha rahat bir bölgede geçirebilmesi için yalnız 1548 başında sıra gelmiştir.

⁸⁴ Yayımlayan: Feridun M. Emecen–İlhan Şahin, Osmanlı taşra teşkilâtının kaynaklarından 957–958 (1550–1551) tarihli sancak tevcih defteri. *Belgeler* 23 (1999), 58–59.

⁸⁵ Emecen–Şahin, *agy.* 61.

yayımlı olan Mohács sancağında, mal varlığını çoğaltmak için geniş imkânlar açıldı – bunlardan istifade etmemek salaklık olurdu.

Kasım'ın Mohács sancağı içinde elde ettiği şeyler arasında ilk olarak bu türden küçük taşınmazlarıyla değil de onun vakfi olarak kaydedilen birkaç köyle ilgileniyoruz. Bunlarla alâkalı olarak yine Peçevi'yi alıntılamanız gerekiyor; tarih yazarı, Kasım'ın kariyerinin erken dönemi hakkında inanılmaz gibi görünen şu bilgileri aktarmaktadır: “Hatta kral-ı dal ile yine müdara üzere olub kendüye Ösek mukabelesinde üç pare karye hibe ve temlik eder sonra saadetlu padişah-ı alem-penah temlikname-i hümayun inayet buyurur. Temlik etdüğüne delil bu ki bu memleketde olan cemi-i kura ve mezariün keferede sipahisi vardır, fırsat buldukca vergülerini alurlar. Mezbur kurayı kral memleketi defterinden ihrac etmekle keferede sipahileri yoktur.”⁸⁶

Demek ki Peçevi Macar Kralı János Szapolyai'nin Kasım Voyvodaya üç yeleşme yeri (belki de yukarıda zikredilen 1530 ya da 1537 yılındaki yardımı dolayısıyla) bağışlamış olduğu gibi küçümsenmeyecek bir muameleyi akla getirmektedir. Bu kendi türünde sıradan bir ağırlığa sahip iddia değildir. Kral János çağından kalma belgeler arasında söz konusu mal aktarımının bir izinin olup olmadığını incelemek ilginç bir ödev olurdu. Maalesef, ben bu yönde araştırma sürdüremedim. Kesin olan bir şey var: Peçevi mülk bağışıyla ilgili olarak değinilen köylerin yerini doğru bir şekilde belirlemiştir. Daha 1546 yılının mufassal tahrir defterinde⁸⁷ bile Kasım Bey'in vakfi olarak yer alan Daróc,⁸⁸ Kopács,⁸⁹ Bellye⁹⁰ ve Csákfalu⁹¹ gerçekten de Eszék yakınında, Dráva'nın öte yakasında bulunmaktaydı. Şöyle anlaşılıyor ki Peçevi'nin kendi çağından 100 yıl öncesiyile ilgili konu hakkında beklenenden çok bilgisi vardı. (Kaynaklarımızda üç değil de dört vakıf yerinin ortaya çıkmasını önemsemiyorum, çünkü sayıları zamanla çoğalmış olabilir ve köylerin hangisini daha geç elde etmiş olursa olsun o da ötekilere nispeten yakındı.) Tüm bunlarla birlikte kralın bağışta bulunmasına, Macar tarihçileri benzer bir örneğe rastlayıncaya kadar ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.⁹² Dile getirdiğimiz hadisenin pratikte zaten Osmanlı

⁸⁶ Peçevi, *agy.* I. 33–34; I. 293'te bunu kısmen yineler.

⁸⁷ Tapu defteri 441, v. 242r–v.

⁸⁸ Defterde Darofça. Krş. Csánki, *agy.* II. Budapest, 1894, 479,

⁸⁹ Krş. Csánki, *agy.* II. 498.

⁹⁰ Defterde Belye. Krş. Csánki, *agy.* II. 472.

⁹¹ Defterde Çakfalva. Krş. Csánki, *agy.* II. 476.

⁹² Erdel Prensi István Báthori'nin vekili olan Kristóf Báthori'nin Bihar ilindeki iki köye, yani Bikács'a ve Nagyradvány'a ilişkin olarak Buda beylerbeyi Sokollu Mustafa'ya 1576'da yaptığı benzer jestin tümüyle eşit bir önemde olduğunu söyleyemeyiz: Gyula Káldy-Nagy,

yönetimi altında bulunan yerlerle ilgili olarak tezahürü işin önemini hiç de azaltmaz.

Peçevi'nin Kasım'ın mülklerini padişahın temlikname ile pekiştirmiş olduğunu öne sürmesi ile ilgili olarak Macar fetih bölgesinde sultan tarafından mülkle ödüllendirilmiş yöneticilerin ancak büyüteçle aranarak bulunabileceğini söyleyebiliriz. Kasım'a bu ihsanın yapılması onun olağanüstü bir toplumsal prestije sahip olduğunu, aynı zamanda da daha önceki hizmetlerinin fevkalade büyük önemini göstermektedir.⁹³ Elimize onun bu hakkı elde edişini onaylayan bir belge ya da bunun bir kopyası geçmemiştir, ama o sırada böyle bir şeyin düzenlenmiş olması da gerekirdi, çünkü anılan köylerin gelirlerini, mülk statüsü atlatılarak vakıf gelirine dönüştürmek olanaksızdı.

Kasım'ın vakıfları 1546'dan sonra, 1552'de,⁹⁴ 1580'de⁹⁵ ve 1590'da⁹⁶ olmak üzere üç kez daha kayıtlara geçirildi. Yerleşimlerden beklenen vergilerin miktarı zamanla oldukça önemli bir biçimde değişti ve kaydedilen halkın sayısı da büyük ölçüde arttı. Daróc'ta 1546'da 32, 1552'de 48, 1580'de (6 dul kadının yanında olmak üzere) 63, 1590'da 73 aile reisi, ve de 5789, 7447, 5840 ve 26.539 akçe vergi geliri gösterilmiştir; Kopács'ta 27, 29, 74 (bunların dışında 8 dul kadın) ve 98 aile reisi (bir de 3 dul kadın), ve de 2906, 3710, 8179 ve 9687 akçe vergi, Béllye'de 23, 20, 66 (ve 10 dul kadın) ve 82 aile reisi (bir de 12 dul kadın), ve de 1130, 1372, 9607⁹⁷ ve 9687 akçe vergi, son olarak Csákfalva'da 10, 11, 23 (bunların dışında 3 dul kadın) ve 34 aile reisi, ve de 340, 910, 2992 ve 2833 akçe alışıl原因en vergi sıralanmıştır. Bunların tümü bir arada olmak üzere aile reislerinin sayısı üç kat artmış ve ödenecek öşürler ve rüsumlar dört buçuk katına çıkmıştır. Öyle görünüyor ki huzurlu vakıf köyleri çevre insanlarına çekici geliyordu. Dört

Harács-szedök és ráják. Török világ a 16. századi Magyarországon. (Körösi Csoma kiskönyvtár, 9.) Budapest, 1970, 101–102.

⁹³ 16. yüzyılda kaleme alınan ve bugüne dek yayımlanan Macaristan'la alakalı tek mülkname metni için bkz.: Gyula Káldy-Nagy, *A Gyulai szandzsák 1567. es 1579. évi összeírása.* (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból, 10.) Békéscsaba, 1982, 395–396. – Temesvár sancağının 1554 yılı tahririnde, 1537 tarihiyle Mehmed Bey'in adına düzenlenen bu türden bir vesika buluyoruz: Tapu defteri 290, s. 287.

⁹⁴ Tapu defteri, 443, v. 239r–v.

⁹⁵ Tapu defteri 593, ff. 83v–86r.

⁹⁶ Tapu defteri 632, ff. 81r–83v. Kimi ağır ve pek çok küçük yanlıyla birlikte yayımlayan: Előd Vass, *A Szekcsői-Mohácsi szandzsák 1591. évi adóösszeírása. Baranyai helytörténetírás 1977.* Szerkesztette László Szita. Pécs, 1979, 78–81.

⁹⁷ Muharrir bu vesile ile köyün sınırındaki bir mezraayı daha dikkate almıştır: Melegal'ı (Csánki, *agy.* II. 507) Meleg Gál biçiminde, vergi toplamı belirtilmeksizin, köyün ekinliği olarak deftere geçirmiştir.

yerleşim yerinin halkı hep Macardı, adı kulağa yabancı gelen bir iki kişinin buraları renklendirdiği çok seyrek görülüyordu.⁹⁸

Vakfin amacı bilinmiyor. Sahibinin “Buda paşasıyken... Pécs’teki Kasım Paşa Camii’nin giderlerini karşılamak üzere kurduğunu” sananlar vardır.⁹⁹ Dört köy daha 1546’da bile vakıf olarak karşımıza çıktığı için asıl amacı başka yerde, muhtemelen Eszék camiinin yapımında ve yaşatılmasında aramak gerekir. Gerçi Pécs camiinin daha önce, Kasım’ın Mohács-Pécs görevi sırasında yapılmış olması da dışlanamaz. Bu konudaki görüşler değişiktir, sorunla en çok ilgilenen Győző Gerő farklı tarihler belirtmektedir.¹⁰⁰ Pécs tahrir defterlerinde 1546’da yalnız Kasım Bey’in zaviyesine bağlı olan tek çarklı 5 vakıf değirmeninin sayıldığını¹⁰¹ ve 1552’de de durumun aynı olduğunu¹⁰² söyleyebiliriz. Demek oluyor ki zaviyenin inşaatı en geç 1546’da bitirilmiş ya da en azından bitimine yaklaşmıştır, yani Kasım orada bulunduğu sırada bunu yaptırmaya girişmiştir. Bu olsa olsa, zaviyeden daha önemli dinî vazifeleri yerine getirecek cami inşasına ötekisinden sonra başlamamış olduğu yolundaki kuşularımızı artırmaktadır. Ancak, 16. yüzyıl boyunca camii anan kaynak bulmak güçtür, şimdiye kadar 17 Ekim ve 16 Kasım 1555 tarihinde kaleme alınan iki kısa kayıtla yetinmemiz lazım;¹⁰³ görevlileri konusunda bile bir açıklama yoktur ve başka yerlerde bu bağlantı içinde yol gösterici olabilen sokak adları da Pécs’te Macarca olarak kalmıştır. Bununla birlikte demin anılan ve cami in mütevellisini de zikreden veriler binanın nispeten erken hazır olduğuna delalet eder.

⁹⁸ (Vár-) Daróc ve Kopács son zamanlara kadar Macar çoğunluğunu korumuştur (Zoltán Dávid, Körbetekintés IV. [A szomszédos orszákokban élő magyarok 1992-ben]. *Magyar Szemle Új* folyam 2/7 (1993), 755; Aynı yazar: Magyarok – határaink mentén. *Mozgó Világ* 1982/július, 40–41), Bellye karışık milletlerden kişilerin oturduğu bir yer oldu (Zoltán Dávid, Körbetekintés. IV. 755), Csákfalva ise artık 20’nci yüzyılın başlarına kadar tümüyle ortadan kalktı.

⁹⁹ Előd Vass, A Mohácsi szandzsák hatvannégy évvel a csata után. *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Szerkesztette Lajos Rúzsás–Ferenc Szakály. Budapest, 1986 [1987], 365.

¹⁰⁰ İlk in 1543–1546 arasındaki inşaa periyodundan söz etmiştir: Győző Gerő, *Török építészeti emlékek Magyarországon*. Budapest, 1976, 13. Daha sonra ise bu tarihi çok daha ileriye atmıştır, 16. yüzyılın yetmişli yıllarının sonuna ya da seksenli yılların başına: Aynı yazar, *Az oszmán-török építészet Magyarországon*. (Dzsámik, türbék, furdók.) (Művészettörténeti füzetek, 12.) Budapest, 1980, 50. – József Molnár’ın belirttiğine göre ise 16. yüzyılın ortasında yapılmıştır: *A török világ emlékei Magyarországon*. Budapest, 1976, 44.

¹⁰¹ Tapu defteri 441, v. 8v.

¹⁰² Tapu defteri 443, v. 10v. – 1570’te özet olarak ancak şu kadarını belirtilmesi uygun görülmüştür: “asyab-ı vakf-ı merhum Kasım paşa, 9 bab, resm [boş bırakılmış]”. Bkz. Tapu defteri 1012, v. 2v.

¹⁰³ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Türk. Hss. Mxt. 549 (Flügel 1368), v. 12v.

Defterlerde Kasım'la bağlantılı olarak Pécs'te başka değirmenlerden de, her birinde tek çarkın döndüğü toplam on taneden söz edilmektedir.¹⁰⁴ Bunları kuşkusuz Malomszeg'de eline geçirmiştir; burada “Türklerden önce Miklós Oláh ve Pál Gregorián'a göre yaklaşık kırk değirmen işliyor olmalıdır.”¹⁰⁵

Kasım'ın elde ettiği öteki şeylerin izini 1546 tarihli Mohács defterinin sırasına göre sürebiliyoruz. İlk olarak hemen Pécs'ten sonra Nagy-Árpád köyünün¹⁰⁶ yakınında kaydedilmiş olan Kis-Árpád mezraası ile ilgili olarak 100 akçe tutan öşrünün ödenmesi karşılığında ve tapu rüsumunu ödedikten sonra adı geçen livaya sahip olan Kasım Beyin aldığını öğreniyoruz.¹⁰⁷ Beş çarkın döndüğü büyük denebilen bir değirmene Kapos ırmağının kıyısında bulunan Berek köyünde¹⁰⁸ el koymuştur.¹⁰⁹ Siklós kentinin sınırlarında, yapılan değerlendirmelere göre 100 torba ürün getiren tarla ve 20 çapalık bağı olan bir büyük çiftliği “tasarrufuna almıştır.”¹¹⁰ Kasım Bey'in kullanımında bulunan Koha¹¹¹ mezraası Mihálykereke'den sonra kaydedilmiştir ve burası daha sonra vakfının bir parçası olmuştur.¹¹² Son olarak nahiye merkezi Pécsvárad'da¹¹³ Kasım'ın küçük bir değirmeni ve bunun yanı sıra da bir çiftliği vardı. Bunun öşrü 200 akçe olarak belirlenmişse de, 60 torba ürün veren tarladan, 30 araba ot getiren çayırdan ve 5 bağdan oluşuyordu.¹¹⁴ Gösterilen öşür gerçekleri yansıtamıyor; aslında 5 bağdan – önceki sahibinin bunları terk etmiş olduğu doğru olsa da –, yalnızca 30 “çeber” şarap elde edildiğini düşünmek güçtür, ayrıca 2 akçelik “öşr-i giyahın” da, 30 araba ot biçileceği doğrultusunda değerlendirilmiş yer için simgesel bir rakam olduğu söylenebilir.

¹⁰⁴ Tapu defteri 441, v. 8v–9r, Tapu defteri 443, v. 10v–11r. – 1570 yılına gelindiğinde bunların bir bölümü başkalarının eline geçmiştir: Tapu defteri 1012, v. 2v.

¹⁰⁵ Pál Zoltán Szabó, *A török Pécs. 1543–1696*. Pécs, 1941, 91. – Yukarıda pek çok kez alıntılanmış olan 1546 yılı defterinde Türklerin tam olarak 40 değirmeni sıralanmaları dikkate değer bir çakışmadır.

¹⁰⁶ Csánki, *agy.* II. 469; Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 14, No. 2.

¹⁰⁷ Tapu defteri 441, v. 9r.

¹⁰⁸ Csánki, *agy.* III. 417: Ber(e)k; günümüzde Somogy ilindeki Nagyberki.

¹⁰⁹ Tapu defteri 441, v. 60r.

¹¹⁰ Tapu defteri 441, v. 107v.

¹¹¹ Csánki, *agy.* II. 498.

¹¹² Tapu defteri 441, v. 173r.

¹¹³ Baranya ilinde kent.

¹¹⁴ Tapu defteri 441, v. 188v. – Bir Macar kaynağında 1559 sonunda Kasım Paşa'nın “Kéméd”de (yayınlayana göre: Kéménd) bulunan değirmeninden söz edilir; Göröcsöny papazı buradan 10 forint toplamıştır: György Timár, *Királyi sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai, 1546–1565*. Pécs, 1989, 227, 229.

Yukarıdaki kalemlerin tümü bile önemli bir değer oluşturmuyor, hatta Kasım'ın çıkarına olmak üzere çiftliklerin beklenen gelirleri alçak tutulmuş olması durumunda bile. İncelediğimiz bu olayda doğal olarak sancakbeyinin süte doğrayacak şeyi olmadığından korkmamız için bir neden yok; daha da dikkate değer olan şey, böylesi mütevazı maddî gelirler sağlayan işlere girişmiş olmasıdır.

Kasım'ın adamlarından bir düzinesinden fazlasının, en az 14 kişinin beylerini örnek alarak çeşitli yerlerin tasarruf hakkına sahip olmaları da en az bu ölçüde ilginçtir. Onlar için terk edilmiş bir taşınmazı ele geçirmek daha büyük bir önem taşıyordu. Aşağıda sıralananların ne ölçüde zenginleşebildiğini tespit edemiyoruz, ama Pozsega dizdarının buna benzer örneği bizi bir çiftliğin uzun vadeli olarak işletilmesinin becerikli birine ciddi bir mal varlığı biriktirmesine yardımcı olduğuna ikna etmektedir.¹¹⁵

İncelenen defter söz konusu kişilerin rütbesi ve Kasım Bey ile ilişkilerini belirtmesi konusunda oldukça tutarlıdır. Ancak ara sıra bu münasebet ya da ilgili zatın rütbesi gösterilmemiştir. Ama yine topu topu bir tek kişi problem yaratıyor: karşımıza en çok çıkan Mustafa kimi yerlerde çift görünüyor, kimi yerlerde ise Kasım'ın adamlarından biri olup olmadığı belli değildir. İlk Pécs'te bir değirmenin sahibi olarak Mustafa Voyvoda olarak anılıyor.¹¹⁶ (Belvárd-) Gyula¹¹⁷ yakınındaki 25 torba ürün getiren tarladan, tahminen 20 araba ot getiren bir çayırdan, 1 bağdan ve 1 tane de iki çarklı değirmenden oluşan ve hazinenin toplam 175 akçe vergi beklediği çiftliği kaydedildiğinde de ondan böyle söz ediliyor.¹¹⁸ Pellérd kasabası yakınındaki çiftliğin (20 torbalık tarla, yaklaşık 4 arabalık çayır, 10 çapalık bağ) kazancını elde eden kişi ise defteri tutanların belirttiğine göre Mohács mirlihasının adamı Mustafa idi.¹¹⁹ Kisasszonyfalu¹²⁰ sınırındaki 2 çiftlikten biri "Mustafa Voyvoda" adına kayıtlıydı (yaklaşık 40 torba ürün veren tarla, 40 araba ot getiren çayır, 1 bahçe ve 2 "göz" değirmen oçağı).¹²¹ Ondan sonra yaklaşık 40 torba ürün veren tarlası, 25 arabalık çayırı, 2 bağı, 1 bahçesi bulunan Terehíd¹²² çiftliğinden söz edilirken yine sırf Mustafa olarak ortaya çıkar,

¹¹⁵ Nenad Moaçanın, Hacı Mehmed Ağa of Požega, God's Special Protégé (ca. 1490–ca. 1580). *Hungarian–Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*. 171–181.

¹¹⁶ Tapu defteri 441, v. 9r.

¹¹⁷ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 14, No. 4.

¹¹⁸ Tapu defteri 441, v. 9v.

¹¹⁹ Tapu defteri 441, v. 12v.

¹²⁰ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 24–25, No. 94.

¹²¹ Tapu defteri 441, v. 31r.

¹²² Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 80, No. 614.

hatta bu sefer Kasım'a göndermede de bulunulmaz.¹²³ Şimdiye dek anlatılanlardan iki ayrı kişinin, yani Mustafa Voyvoda'nın ve Kasım Bey'in benzer adı taşıyan bir adamının söz konusu olduğu varsayılabilir. Durumu karıştıran Henye köyü¹²⁴ yakınında bir çiftlik sahibinin deftere Kasım Bey'in adamı, Mustafa Voyvoda biçiminde geçirilmiş olmasıdır.¹²⁵ Bu varyantı, ilk bakışta bir kalem yanlışı olarak kabul etmeye eğilimliyiz. Ancak, Mustafa Voyvoda'nın Pécs-Mohács sancağındaki 34.012 akçelik zeametinin Kasım Paşa'nın ikinci valiliği sırasında 7 Ekim 1558 tarihiyle Buda timar ruznamçesinde bulunması ve bu vesile ile onun beylerbeyiyle ilişkisine tekrar değinilmesi olgusu hiç kuşkusuz bu savı yalanlamaktadır. Üstüne üstlük bu kayıta (Belvárd-) Gyula ve Kisasszonyfalu, yani demin anılan, yanlarında maddî çıkarlarının bulunduğu iki yer de onun gedikleri arasında sıralanmaktadır.¹²⁶ Ve 1546 tarihli Pécs defterinin Mustafa Voyvoda'ya ilişkin son notunda Monostor köyüne¹²⁷ bağlı olan Ivancs¹²⁸ mezraasının tapu rüsumunu “erbab-i timardan Mustafa Voyvoda'nın” ödemiş olduğunu¹²⁹ görünce biraz kafamız karışsa da 1558 tarihli, konuyu açıklığa kavuşturduğu düşünülen verinin ışığında yine de Kasım'ın Mustafa adında yalnızca bir tek adamı olduğu ve onun yanında voyvodalık işlerinin bir bölümüne baktığı sonucunu çıkarmayı doğru sanıyorum.¹³⁰

Sancakta Cafer Voyvoda da yine pek çok taşınmaz elde etmiştir. Helösfalu'da¹³¹ 1 tane iki çarklı ve 1 tane üç çarklı değirmenin yanı sıra

¹²³ Tapu defteri 441, v. 111r.

¹²⁴ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 108, No 786.

¹²⁵ Tapu defteri 441, v. 163r. – Bunların dışında 1 değirmen tamamen, bir başkasının yarısı onun idi.

¹²⁶ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ehemalige Konsularakademie, Krafft, 284, 571. fotokopi; kısa bir süre önce burada da ondan yalnızca Mustafa voyvoda biçiminde bahsedilmiştir: 506. fotokopi. (Bu elyazmasından ELTE Üniversitesi Türkoloji Bölümünde bulunan fotokopiye dayanarak yararlandım, varak sayıları olmadığı için fotokopilerin sayısını vermek zorunda kaldım, ama bunlar gerçek sayfa numaralarıyla yaklaşık olarak örtüşmektedir.)

¹²⁷ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 110–111, No. 804.

¹²⁸ Csánki'de (agy. II. 492) Ivánfalva ve Ivanovcz adları altında da bu yerle karşılaştırılabilecek şekille karşılaşıyoruz, ancak tam bir lokalizasyon olmadığı için aynılık kesin değildir.

¹²⁹ Tapu defteri, 441, v. 167r.

¹³⁰ Sebestyén Tinódi Lantos'a göre 1552 yılında Kozár ovasında yapılan düelloda Mustafa Voyvoda tahtalı köyü boyladı ve bu yüzden Kasım Bey çok üzülmüştür: Tinodi Sebestien, Verboci Imrehnec Kazon hadaval kozari mezon viadalya. *Cronica*. Kolozsvár, 1554, m 3. (Tıpkıbasım. Budapest, 1959.) Yukarıdakilere dayanarak kimi zaman görünüşte iki değişik kişiye dönüşen bu adam çarpışmadan sağ çıkmış olmalıdır. Dışlanamayan, hatta oldukça muhtemel olan bir şey ise ilgili zatın Kasım'ın 45. notta anılan, 30'lu yıllarda onunla birlikte voyvodalık yapmış olan ve zamanla ondan daha parlak bir kariyer yapan eski arkadaşının adamlarından biriyle aynı olmasıdır.

¹³¹ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 24, No. 92.

küçük bir çiftlik de onundu (tahminlere göre 30 araba ot veren çayır, 30 torba ürün kaldırılan tarla ve 1 bağ).¹³² Her ne denli Mecske¹³³ yakınlarında onun kullandığı çiftlik (boyutları: yaklaşık 25 torba ürün kaldırılabilen tarla, 6 araba yükü ot getiren çayır ve bahçe) anılırken rütbesi belirtilmemişse de, bu kez de ondan söz edildiğine kesin gözüyle bakabiliriz.¹³⁴ Murján köyü¹³⁵ sınırında bulunan çiftliğin (yaklaşık 30 torba ürün kaldırılabilen tarla, 40 araba yükü ot getiren çayır) kaydı sırasında ise Kasım Bey ile ilişkisinin belirtilmesi unutulmuştur;¹³⁶ ama bizi bu da yanıltamaz. Dördüncü kez adıyla bir mezraada karşılaşıyoruz: Babarc “varoş”-undan sonra gelen Nadicsa¹³⁷ onun idi.¹³⁸ Cafer’e ilişkin gerçekten de ilginç nokta şimdi geliyor: 1546 yılı Mohács defterinde onun iki adamına da rastlanıyor. Bu durum, bir çok elemanı ancak böyle bir bağlantı içinde aydınlığa çıkan, birbiriyle karmaşık bir biçimde iç içe geçmiş olan ilişki sistemine iyi bir örnektir. Şu anda karşımızda bulunan olayda ilkin Szörén¹³⁹ yakınlarında küçük bir çiftliğe (10 torba ürün getiren tarla, 7 araba ot veren çayır) ve 1 değirmene¹⁴⁰ sahip olan Dursun’la karşılaşıyoruz. Arkadaşı Ahmet, Kálmáncsehi¹⁴¹ kentinde üç çarklı bir değirmen işletiyordu ve bir çiftliği vardı (aşağı yukarı 24 torba ürün getiren tarla, 10 araba yükü ot veren çayır ve bahçe).¹⁴²

Kâtip ya da voyvoda olarak Ferhad beş kez belgelenebiliyor. Onunla ilkin Mislen’de¹⁴³ küçük bir değirmen ve tahminlere göre 10 torba ürün getiren bir tarla ve 20 araba yükü ot veren çayırı kullanan kâtip olarak karşılaşıyoruz.¹⁴⁴ Grgrofcsa¹⁴⁵ yakınlarında tapuladığı iki gayrimenkul kaydedilirken onun voyvoda olduğuna değiniliyor. Bunlardan biri yine bir çiftliktir (1 çayır, 1 bahçe ve bir parça tarla) ve 1 tane tek çarklı değirmendir, öteki ise vergileri

¹³² Tapu defteri 441, v. 30v.

¹³³ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 26, No. 102.

¹³⁴ Tapu defteri 441, f 32v.

¹³⁵ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 26, No. 104.

¹³⁶ Tapu defteri 441, v. 33r.

¹³⁷ Vass (*A Szekcsői–Mohácsi szandzsák*. 48, No. 49) Badoncsa biçiminde okumuş ve yerini belirtmemiştir. Nado(j)csa, Nadicsa ise Csánki’de vardır: *agy*. II. 510.

¹³⁸ Tapu defteri 441, v. 186v.

¹³⁹ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 117, No. 848.

¹⁴⁰ Tapu defteri 441, v. 143v. – Papaz Tamás vergiyi 1559’da belki de onun değirmeninden toplamıştır. Timár, *agy*. 229.

¹⁴¹ Günümüzde Kálmáncsa Somogy ilinde.

¹⁴² Tapu defteri 441, 150r–v. – Bu kişi belki de 1550 Temmuzunda yurduna dönen Markus Sinckmoser’e eşlik eden “Chaffer” Voyvoda ile aynıdır: Petritsch, *agy*. 64–65, No. 133.

¹⁴³ Káldy-Nagy, *Baranya megye* 20, No. 53.

¹⁴⁴ Tapu defteri 441, v.. 21v.

¹⁴⁵ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 105, No. 769.

300 akçe olarak biçilmiş olan Bodmér¹⁴⁶ mezraasıdır.¹⁴⁷ Biraz ötesindeki Hencence'de¹⁴⁸ neredeyse 50 torba (yaklaşık 3–5 ton!) tahıl ve 100 araba yükü ot biçilebilen oldukça ciddi bir taşınmaz “sahibi” olmuştu.¹⁴⁹ Son olarak Kâtip Ferhad, Romona¹⁵⁰ dolayındaki küçük değirmenlerden birini çalıştırmış olmalıdır.¹⁵¹

Bundan sonra dört ayrı yerde zikredilen Behram Voyvoda'yı ele alacağız. Diósherend¹⁵² yakınlarındaki Tarabos¹⁵³ adlı mezraadan faydalanırken,¹⁵⁴ Bözdök¹⁵⁵ yakınlarında iki mezraa eline geçmişti: daha sonra yeniden yerleşime konu olan Kese¹⁵⁶ ve Szent-Király;¹⁵⁷ her ikisi de 200 akçelik öşürle deftere alındı.¹⁵⁸ Tód-Kékös'te¹⁵⁹ 1 tane tek çarklı değirmen,¹⁶⁰ Szorosad'da¹⁶¹ ise 1 tane üç çarklı değirmen¹⁶² onun elindeydi.

Pek de sık kullanılmayan bir adı olan Behmen'e Kasım'ın adamı olarak üç kez rastlıyoruz. İlk Velén'den¹⁶³ sonra onun işlettiği bir çiftlik geliyor (aşağı yukarı 24 torba ürün getiren bir tarla, 6 araba yükü ot veren bir çayır

¹⁴⁶ Csánki, *agy.* II. 473.

¹⁴⁷ Tapu defteri 441, v. 159v.

¹⁴⁸ Káldy-Nagy, *Baranya megye.* 105–106, No 771.

¹⁴⁹ Tapu defteri 441, v. 159v.

¹⁵⁰ Káldy-Nagy, *Baranya megye.* 76, No. 96.

¹⁵¹ Tapu defteri 441, v. 200r. – Ferdinand'ın elçileri olan Zsigmond Pozsgay'ye ve Markus Sinckmoser'e 1549 Nisanında Babiali'ye giderlerken bu Ferhad refakat etmiş olmalıdır: Petrisch, *agy.* 57, No. 113.

¹⁵² Káldy-Nagy, *Baranya megye.* 112, No. 815.

¹⁵³ Csánki'de (*agy.* II. 479.) Balonya ile birlikte anılan Darabosfalva olması olasılığı uzak görüldüğü için bu yerin neresi olduğu konusu bir parça sorun yaratıyor. Yalnız, 1709 Ekiminde Mohács ovasında bulunan terk edilmiş köylerden sonra sıralanan mezraalar arasında kaydedilmiş olan Darabos adlı yerle ilişkilendirilebilmek mümkündür: László Szita, *Baranya népeinek pusztulása a 18. század elején. Újabb dokumentumok a „rác” és a dunántuli kuruc csapatok dúlásáról. Baranyai helytörténetírás 1974–1975.* Szerkesztette László Szita. Pécs, 1976, 112. Şansımıza Lajos Nagy, *Adatok a Baranya megyei Batthyány uradalom kialakulásáról. Baranyai helytörténetírás 1978.* Szerkesztette László Szita. Pécs, 1979, 64/38. not tam bir lokalizasyon sağlamaktadır. Buna göre 1813 tarihli bir harita “Darabos” adlı yeri Diósherend'e komşu Nagy Budmér sınırında göstermektedir.

¹⁵⁴ Tapu defteri 441, v. 170r.

¹⁵⁵ Káldy-Nagy, *Baranya megye.* 112, No. 818.

¹⁵⁶ 1554'te burada cizye ödeyen 3 kişi sıralanmıştır: Káldy-Nagy, *Baranya megye.* 112, No. 819; 1590'da köyde 10 aile reisi yaşıyordu: Vass, *A Szekesői–Mohácsi szandzsák.* 69, No. 116 (Yanlışlıkla Keste olarak okundu.).

¹⁵⁷ Yerini saptayamadık.

¹⁵⁸ Tapu defteri 441, v. 170v.

¹⁵⁹ Csánki, *agy.* II. 495 (Kekes/d/).

¹⁶⁰ Tapu defteri 441, v. 191r.

¹⁶¹ Csánki, *agy.* III. 453.

¹⁶² Tapu defteri 441, v. 207r.

¹⁶³ Káldy-Nagy, *Baranya megye.* 23, No. 82.

ve 2 bağ),¹⁶⁴ sonra Szarándok mezraası¹⁶⁵ yanındaki bir çiftlik (bir parça tarla ve çayır ve 2 “göz” değirmen),¹⁶⁶ son olarak da Bán¹⁶⁷ civarında bir başka çiftlik (bir parça tarla ve çayır) ve 1 tane de üç çarklı dönen değirmen.¹⁶⁸

Hızır Kasım’ın serbevvalarından biriydi. (Kövágó-) Szöllös’te¹⁶⁹ mütevazı bir değirmene,¹⁷⁰ Töttös¹⁷¹ dolayında bir çiftliğe (22 torba ürün kaldırılabilen tarla, 8 arabalık ot getiren çayır, 1 bağ ve bahçe)¹⁷² ve son olarak da Romona’ya yakın bir yerde bulunan Birén (?) mezraasında küçük bir değirmene sahip olmuştu.¹⁷³

Haydar Voyvoda ile yukarıdaki 50. notta daha önce karşılaşmıştık.¹⁷⁴ Uziçe (Uziçe) nahiyesinde istifade ettiği ve 11 Mart 1542’de tezkeresi verilmiş olan timarının yanı sıra 1546’da Kölesd’de¹⁷⁵ 4 çarklı olan ciddî kapasiteli 1 değirmene sahip olmuştu. Gerçi bu daha sonra Tolna şehri ahalisinin eline geçmişti, ama yanında bulunan bir nehir geçit yeri 1565’te, 1570’te, 1580’de ve 1590’da onun adını taşımayı sürdürdü.¹⁷⁶ Burada toplatılan resm-i ubur aslında hazineye akıyordu, ama Haydar’ın payına da buradaki trafikten iyi kötü bir şeyler düştüğü varsayılabilir. Györe¹⁷⁷ köyü yakınında ise tapu rüsümünü ödedikten sonra bir çiftlik (30 torba ürün getiren bir tarla, 1 çayır ve 2 üzüm bağı) onun olmuştu.¹⁷⁸ İlginç olduğu için

¹⁶⁴ Tapu defteri 441, v. 28v.

¹⁶⁵ 1554’e kadar buraya da yeniden yerleşildi: Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 42, No. 254.

¹⁶⁶ Tapu defteri 441, v. 60r.

¹⁶⁷ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 110, No. 803.

¹⁶⁸ Tapu defteri 441, v. 166v.

¹⁶⁹ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 16, No. 20.

¹⁷⁰ Tapu defteri 441, v. 13v.

¹⁷¹ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 21, No. 70.

¹⁷² Tapu defteri 441, v. 25v.

¹⁷³ Tapu defteri 441, v. 200r. – Bu yer adının okunuşu belli değildir ve bu nedenle neresi olduğu belirlenmemiştir.

¹⁷⁴ Hegyi Klára’nın sağladığı bilgiye göre Haydar bin Abdullah biraz daha erken bir tarihte, yani 1541 Nisanında henüz Eszék’te yedinci azap bölüğü başında etkinlik gösteriyordu. Bu rütbesini aynı yılın Kasımında gönüllü olarak bırakmış ve belli ki komutanının ardından daha kuzeydeki bölgelere göçmüştür. Bkz. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Türk. Hss. Mxt. 567, v. 77v.

¹⁷⁵ Tapu defteri 441, v. 99v, Tapu defteri 443, v. 145v.

¹⁷⁶ 1565 ve 1570 tarihli veri: Géza Dávid, *A Simontornyai szandzsák a 16. században*. Budapest, 1982, 287/85, 305/87; 1580 yılıminki: Tapu defteri 676, v. 116v; 1590 yılıminki: Tapu defteri 632, v. 96r.

¹⁷⁷ Káldy-Nagy, *Baranya megye*, 65, No. 510.

¹⁷⁸ Tapu defteri 441, v. 105v, Tapu defteri 443, v. 153v.

Simontornya sancağının Anyavár nahiyesine bağlı Hídvég'de de 4 çarklı 1 değirmenin de onun tasarrufunda olduğunu belirteyim.¹⁷⁹

Habib Voyvoda Versán¹⁸⁰ köyü sınırında 3 çiftlik devşirmişti ve bunlar toplam olarak 95 torba ürün getiren tarla, 6 araba yükü ot veren bir çayır ve 4 bağ anlamına geliyordu.¹⁸¹

Kasım'ın öteki serbevabının adı Yusuf idi. Onun Zók¹⁸² civarında bir çiftliği vardı (6 torba ürün getiren tarla, 20 araba ot veren 1 çayır ve 2 bağ).¹⁸³

Hüseyn yalnızca sancakbeyinin “adamlarından” biriydi, ama efendisi ona Kőrös'ün¹⁸⁴ sınırlarında bulunan bir çiftlik temin etmişti (aşağı yukarı 40 torba ürün veren tarla, iki parçadan oluşan 23 araba yükü ot sağlayan çayır ve 1 tane 2 çarklı değirmen).¹⁸⁵

1543 tarihli mektubunda Kasım'ın da Haydar Voyvoda ile birlikte dil almaya gönderdiğinden¹⁸⁶ söz ettiği Yahya Voyvoda kendisine Szent-Trinitás¹⁸⁷ yakınında bir çiftlik (25 torba ürün kaldırılan tarla, 30 araba yükü ot veren bir çayır, 40 çapalık bir bağ) ve bir 3 çarklı değirmen edinmişti.¹⁸⁸

Hasan sipahi yine Kasım'ın yoldaşları arasındaydı ve Mohács'tan sonra kayıt altına alınmış olan Lajmér¹⁸⁹ mezraasını kullanabilmişti.¹⁹⁰

Pereket'in¹⁹¹ bir parçası sayılan ve öşürleri oldukça yüksek biçilmiş, yani 500 akçe olarak belirlenmiş¹⁹² olan Kis-Pereket mezraasına el atan Hüsrev de listede benzeri biçimde sıralanmaktadır.

¹⁷⁹ Dávid, *A Simontornyai szandzsák*. 267/5, 275/5. Her iki yerde de adı geçen kişinin Kasım'ın adamı olduğu ilâve edilmiştir. – Bu değirmen 1580'de artık 1578'de vefat etmiş olan [Sokollu] Mustafa Paşa'nın malı olarak kayıtlara geçirilmişti: Tapu defteri 593, v. 38r.

¹⁸⁰ Káldy-Nagy, *Baranya megye*, 69, No. 531.

¹⁸¹ Tapu defteri 441, v. 187v.

¹⁸² Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 22, No. 75.

¹⁸³ Tapu defteri 441, v. 27r.

¹⁸⁴ Káldy-Nagy, *Baranya megye*, 29, No. 124.

¹⁸⁵ Tapu defteri 441, v. 37r. – Birkaç yıl sonra da onun elindeydi, 1579'da ise kayıtlar hâlâ Kasım Bey'in çiftliğinden söz ediyordu, halbuki o zamana kadar hayatı vefa etmedi. Krş. Gyula Káldy-Nagy, *Török adórajstrom Baranyából a XVI. századból. Szigetvári emlékkönyv. Szigetvár 1556. évi ostromának 400. évfordulójára*. Szerkesztette Lajos Rúzsás. (A Magyar Tudományos Akadémia Dunántuli Tudományos Intézete – Értekezések 1966.) Budapest, 1966, 153.

¹⁸⁶ *Török történetírók*. II. 295.

¹⁸⁷ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 78–79, No. 607.

¹⁸⁸ Tapu defteri 441, v. 109r.

¹⁸⁹ Csánki, *agy*. II. 501.

¹⁹⁰ Tapu defteri 441, v. 181r.

Hızır'la birlikte yine Romona'dan sonra tahriri yapılan Birén mezrasında (?), 2 tane bir çarklı değirmeni cebellezi etmiş olan ve bunun dışında mezraanın kendisine de el koymuş olan Uruc ile çember kapanıyor.¹⁹³

Bu bir yığın veriyi yan yana getirerek dikkatleri, ilgili kişilerin görüntüde katı, güçlü bir biçimde merkezîleştirilmiş ve aşırı bürokratize edilmiş 16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda da kişisel çıkar bağılıklarının kurulabildiği yöntemler ve küçük kapılar bulabildiklerine ve bireysel mutluluğu sağlayan daha özgür mülkiyet biçimlerinin oluşabildiğine çekmek istedim. Gençlik çağında çok dinamik olan Kasım bu sıralar becerikli bir biçimde kendisinin ve adamlarının önündeki yolu düzlüyor, açıyordu.

Kasım'ın ilk Buda paşalığı 1551 Mayısının ortasına kadar devam etti.¹⁹⁴ Vazifeden alınma nedeni konusunda ancak tahminlerde bulunabiliriz: buna göre 1550 güzünde kraliçe Isabella'nın yanında Erdel'deki iktidar savaşlarına katılma hatasını işledi.¹⁹⁵ Ama yine de ona fazla kızmamış olmaları, çünkü azledileceğine Székesfehervár beyi olarak aktif hizmette bırakılmıştır.¹⁹⁶ Bu görevdeyken Koppány sancağında birkaç yerleşim yerini edinmiştir.¹⁹⁷ Birkaç ay¹⁹⁸ geçince yeni bir vazife, 1551 Eylül ayında alınmış olan Becse ve Becskerek¹⁹⁹ dolayındaki sancağın yönetimini üstlendi.²⁰⁰ 3

¹⁹¹ Káldy-Nagy, *Baranya megye*. 76, No. 593.

¹⁹² Tapu defteri 441, v. 199r.

¹⁹³ Tapu defteri 441, v. 200r. – Mohács icmal defterleri mevcut olmadığı için ne yazık ki yukarıdaki kişilerin timar sahibi olup olmadıklarını çoğunlukla belirleyemiyoruz. Buna karşılık aşağıda bunların bir bölümünü Temesvár'da ve sonra da Buda vilayetinde sipahi olarak görüyoruz, ama çoğu gözden yitip gider.

¹⁹⁴ Yukarıda alıntıladığımız deftere göre 17 Mayıs'ta onun yerine Hadım Ali Paşa geçmiştir: Emecen-Şahin, *agy*. 61.

¹⁹⁵ Imre Szántó, *Küzdelem a török terjeszkedés ellen Magyarországon. Az 1551–52. évi várháborúk*. Budapest, 1985, 46–47, 52. – Elçi Johann Maria Malvezzi'nin de bu işte bir parça rolü olmuş olmalıdır, en azından kendisinin, 16 Mayıs 1551'de kağıda döktüğü sözler bunu gösteriyor: "Io sollicito et insto quanto posso che il Sig.or levi Kassum Bassa de l'oficio de Buda et che metta un huomo della Porta sua el quale sia homo da bene, obediente, et che castigi gli ladri turchi." Bkz. *Austro-Turcica*. 588, No. 228. 19 Haziranda bunun tümünü padişaha mal ederek daha farklı bir biçimde dile getirmiştir: "... Sua Altezza ha deposto Kassum Bassa de Buda perché ha fatto massa de gente senza comisione de Sua Alteza et per li mali deportamenti in quelli confini..." (*aynı yer*, 605, No. 235.) En son alıntıladığımız sözler şifreli olarak Szántó'yu doğrulamaktadır.

¹⁹⁶ Yeni görevine atanma tarihi 19 Mayıs 1551'e rastlıyordu: Emecen-Şahin; *agy*. 62. Krş. Gévay, *agy*. 6, No. 4.

¹⁹⁷ Dávid, *A Simontornyai szandzsák*. 15.

¹⁹⁸ 31 Ocak 1552'de ondan henüz Székesfehervár sancakbeyi olarak söz ediliyordu: İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar 888, v. 48v. Yayınlayan: Dávid-Fodor, *agy*. 249–250, No. 34.

¹⁹⁹ Becse için daha sonraları Törökbecse (Novi Bečej) adı kullanılıyordu, Becskerek'e ise Nagybecskerek (Zrenjanin) deniyordu.

Şubat ve 27 Mart 1552 arasında sadır olan yedi fermanın kısa bir yaşamı olan bu idarî birimin başında Kasım'ın bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹ Bunlardan biri, içinde Kasım'ın Buda sancağındaki timar sahibi adamlarına değinildiği, onları sınır bölgelerine götürmesi buyurulduğu ve onlar uzaktayken dirliklerine kimsenin göz dikmemesi emredildiği için özellikle dikkate değer.²⁰² Anılan hükümlerin tarihlerinden önce, yani 1 Şubat 1552'de Makó ve Besenyő²⁰³ halkına boyun eğmeye çağrı gönderen de odur.²⁰⁴ Makó ahalisine yazılmış olan mektup bizim için, Tisza'nın doğusundaki bölgelerin artık Szeged beyinin değil de Kasım'ın kendi yetki alanına girdiğini belirttiği için ilginçtir.²⁰⁵ Bunun iyice vurgulanmasının nedeni oradaki meslektaşının da hali vakti yerinde kenti vergiyi kendisine ödemesi için sıkıştırmasıydı.²⁰⁶ Geriye dönüp baktığımızda şunu söyleyebiliriz: durumu iyi değerlendiren Kasım'dı, çünkü Makó, Csanád sancağına eklenmiş ve Temesvár vilayetinin bir parçası olmuştu.²⁰⁷

Kasım'ın o sıralar Szeged beyi olan Hızır'ın nasıl olup da amiri ve sonra da Ferenc Szakály'ın belirttiği gibi buna koşut olmak üzere, onun gözden düşmesi üzerine mevkiini nasıl elde ettiği konusu tümüyle açık değildir.²⁰⁸ Sorunun birinci bölümüyle ilgili olarak Kasım'ın önceki pozisyonuna ve sahip olmayı sürdürdüğü pašalık rütbesine göndermede bulunabiliriz, ama sancakbeyleri arasındaki resmi ast üst ilişkisinden haberimiz olmadığı için bu varsayım, özellikle somut belgeler gösterilmediği için ihtiyatla bakabiliyorum. Öteki noktaya gelince, bunu destekleyen Osmanlı arşiv kaynağına rastlamadığım gibi, iktibas edilen veri de o kadar bariz değildir. Bir yandan Hızır'dan söz bile etmiyor, öte yandan Kasım ile ilgili olarak Szeged beyliğine getirildiğini de iddia etmiyor, söylediği salt bir önceki kış

²⁰⁰ Merkezî kayıtlara göre ise Kasım 25 Ekim 1551'de Lipppa sancakbeyliğine getirilmiştir; bu sırada Csanád (Cenad), Becse ve Becskerek'in başında Ulama, ondan sonra da Malkoç Bey bulunuyordu: Emecen-Şahin; *agy.* 64. Bu malumat başka verilerden şekillenen resme güçlükle yerleştirilebilmektedir: bkz. Géza Dávid, *Egy távolról jött oszmán főember a magyar végeken: Ulama bég. Keletkutató* 2002. ősz-2006. ősz [2007], 62-82.

²⁰¹ Krş. Dávid-Fodor, *agy.* 253-254, No. 37; 255, No. 38; 261, No. 44; 261-262, No. 45; 302-303, No. 77; 360, No. 127; 361, No. 128.

²⁰² Dávid-Fodor, *agy.* 261, No. 44.

²⁰³ Daha sonra adı Óbesenyő olmuştur ve Torontál ilindeyi (Dudeştii Vechi).

²⁰⁴ Petritsch, *agy.* 73-74, No. 165-166. - İlkini yayınlayan: János Reizner, *Szeged története*. IV. [Szeged, 1900], 146, No. LXXIX.

²⁰⁵ Reizner, *agy.* IV. 146.

²⁰⁶ Reizner, *agy.* IV. 145-146, No. LXVIII; Szakály, *Szeged története*. 1, 526.

²⁰⁷ Liva'nın mufassal defterlerini yayınlayan: Gyula Káldy-Nagy, *A Csanádi szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*. (Dél-alföldi évszázadok, 15.) Szeged, 2000.

²⁰⁸ Szakály, *Szeged története*. 1. 526, 530.

mevsiminde, yani 1552’de “*literatus*” (“çelebi”) Ferenc’in onun yanına bu şehre yollanmış olduğudur.²⁰⁹

Olayların hızlanması nedeniyle Kasım Becse-Becskerek sancağının işleriyle pek fazla uğraşmadı. Temesvár’ın 1552 Temmuz sonunda fethi hem bölgenin yazgısı, hem de Kasım’ın yaşamı bakımından kesin bir dönüm noktası idi: bu andan sonra yeni bir vilayeti örgütlemesi gerekiyordu.²¹⁰ Ona beylerbeyilik postunun ne zaman yüklendiği konusunda elimizde kesin bir veri yok. Padişah ve sadrazam seferde hazır bulunmadığı için atanma işi bir süre uzamıştı. Bu sırada bölgedeki işleri Ahmet Paşa yönetiyordu ve 19 Eylül 1552 tarihli bir mühimme defteri kaydında yer alan ve atanacak paşaya ait öneri de ondan gelmişti.²¹¹ Ancak Kasım’ın vazifelendirileceği konusunda bundan da daha önce karara varıldı, çünkü Eflak voyvodasına 22 Ağustosta irsal olunan yazıda bu olgu gerçekleşmiş bir şeyden söz edercesine bildirilmişti.²¹² Yine bu mektupta Kasım’ı Lippa’yı (Lipova) tahkim etmesi için geride bıraktıkları da anıldığı için onun Ağustos ortasından önce Temesvár’a geri dönmesi pek mümkün değildir. Aynı zamanda 6 Ağustos tarihinde padişahın Ahmet Paşa’ya gönderdiği hükümde – her ne denli artık kalenin fethedilmiş olduğu dile getiriliyorsa da –, beylerbeyinden ve sancakbeylerinden ancak genel olarak söz ediliyor.²¹³ Demek oluyor ki, yeni beylerbeyiliğin ilk paşasının kim olacağıyla ilgili karar bu iki tarih, yani 6 ile 22 Ağustos arasında doğmuş olmalıdır. Haslarının ne ölçüde olacağı da bu sırada saptanmıştı, hem de 800.000 akçe

²⁰⁹ *Magyar történelmi okmánytár a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. Összeszedte ... Mihály Hatvani. III. 1553–1608. (Monumenta Hungariae Historica. Első osztály. Okmánytárak, III.) Pest, 1859, 21, No. 271. “Scriptis iam literis rursus durius inquisitus respondit idem Franciscus Literatus, Zegedynum hyeme praeterita se missum fuisse ad Kazzon passam, jinter ceteraque dixisset idem Kazzon, nuncium eius de factiosis verum esse, ex quo eodem tempore quattuor equites transilvanienses Melchioris Balassa fuissent capti et ad ipsum passam adducti...”* – Lajos Fekete bir adım daha öteye giderek şunu yazıyor (*Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit in Ungarn. Budapest, 1926, 10/7. not*): “1552’de Kāsım’dan önceki Szeged paşası diye söz ediliyor”. Ancak ben onun kullandığı kaynağı başka türlü anlıyorum; 7 Mart 1552’de kağıda şunları döktüklerinde onun daha önceki Szeged değil Buda rütbesine atıfta bulunmak istemişlerdi: “Ayrıca Zatialilerine şunu yazmak istiyorum ki paşa (yani söz konusu tarihte Buda’da iş başında bulunan Hadım Ali Paşa) henüz burada Sziged’de ve önceki paşa Kazin de bütün ev halkıyla birlikte burada onun yanında.” (Bkz. Lajos Szádeczky, *Magyar levelek a XVI. század közepéről. Történelmi Tár 1880, 599.*)

²¹⁰ Öyle görünüyor ki Becskerek sancağı, başında Malkoç Bey olmak üzere kısa bir müddet için daha ayakta kalmıştı: Petritsch, *agy.* 88, No. 214 (1552 Temmuz–Aralık belgeleri arasında tarihsiz olarak).

²¹¹ Dávid–Fodor, *agy.* 653–655, No. 359.

²¹² Dávid–Fodor, *agy.* 650–653, No. 358.

²¹³ Dávid–Fodor, *agy.* 554–555, No. 292.

olarak.²¹⁴ Bu miktar – gerçi Kasım’ın eline orada da 802.026 akçeden daha fazlası geçmiyordu –,²¹⁵ 1540 ve 1550’li yıllarda 1.000.000 akçe dolayında devinen²¹⁶ Buda mirmiranlarının gelirlerinin altında kalmaktadır.

Temesvár paşalarının kişiliğiyle ilgilenen az sayıdaki – ve Türk kaynaklarını görmezden gelen –, araştırmalar Kasım’ın 1554’te ya da 1555’te kısa bir müddet için görevden alındığı ve bu sırada işlere Güzelce Rüstem’in baktığını öne sürüyor.²¹⁷ Osmanlı kaynaklarından bu düşüncüyü doğrulamak mümkün değildir, tam aksine, işaretler daha çok memuriyetinin sürekliliğini gösteriyor.²¹⁸ 1554 sonunda²¹⁹ ya da en geç 1555’in ilk yarısında kaleme alınan Temesvár icmal defterinde²²⁰ Rüstem Paşa’nın adı bu bağlantı içinde bir kez bile geçmezken Kasım Paşa’nın adamı olan birkaç sipahiyle karşılaşmamız da bunu göstermektedir. Daha önce tanıdığımız Behmen – her ne denli eline geçen 20.230 akçelik gelir bu kategoride mütevazı bir miktar sayılsa da – bu sırada artık kethüda olmuş ve zaimler arasında yer tutmuştur.²²¹ Yusuf bu sefer voyvoda olarak 5999 akçelik timarla ortaya çıkar.²²² Pécs, Baranyavár ve Száz²²³ nahiyelerini kapsayan 12.500 akçelik dirliği – kendisine Temesvár vilayetinde diğer bir timar sağlandığı için – 1555 Nisanında başka birisine verilen Ferhad da şüphesiz

²¹⁴ Dávid–Fodor, *agy.* 655, No. 359.

²¹⁵ Emecen–Şahin, *agy.* 61.

²¹⁶ Bali Paşa 1542–1543’te 1.000.391 akçe, Ali Paşa 1556’da ilke olarak ona bağlanan 1.100.000 yerine gerçekte 1.027.211 akçe toplayabilmişti: Dávid, *Incomes and Possessions of the Beglerbegis of Buda.* 394.

²¹⁷ Frígyes Pesty, *Temes vármegye főispánjai, a temesvári pasák, és tartományi elnökök. Magyar Történelmi Tár* 12 (1863), 238: Rüstem’in geçici yönetimini aşağıdaki gerekçeyle 1555’e yerleştirir: “1552 ve 1558 yılları arasında, 1555 ve 1558 yılları dışında her senenin Temesvár paşasının adını bildiğimiz için bu yılların birinde Temesvár paşası Güzelce Rüstem olmalıdır.” – László Fenyvesi, *A temesközi-szörénységi végvidék funkcióváltásai (1365–1718).* *Studia Agriensia* 14 (1993), 263: Kasım’ın gözden düşüşünü maalesef gerekçesini belirtmeksizin 1554 sonu–1555 güzü arasına yerleştiriyor.

²¹⁸ Tuygun Paşa’nın I. Ferdinand’a gönderdiği mektubundan anlaşıldığına göre 1554 Nisanında Temesvár yönetiminde hiç kuşkusuz Kasım bulunmaktadır: Fekete, *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie.* 16–18, No. 7. (Fekete’ye göre Kasım 1552’den 1554’e kadar bu görevde bulunacaktı: *aynı yer.* 16/9. not.) 13 Kasım 1554’te ondan tekrar bu pozisyondayken söz edilir: Köhbach, *agy.* 152–153, ayrıca 26 Aralıkta da: Mühimme defteri 1. s. 239 (257), No. 1468. 1555’te Temesvár hizmetine ilişkin Osmanlı verileri: Kepeci 213, s. 117 (1 Mayıs), Kepeci 214, s. 28 (1 Aralık).

²¹⁹ Paralel mufassal defterinin sonuna 26 Kasım ile 5 Aralık 1554 arasındaki günlerin birinde nokta konmuştur: Tapu defteri 290, s. 1.

²²⁰ Tapu defteri 298. Defterin kapanmasından sonra ilâve edilen kayıtlardan en erken yapılanın tarihi 1556 Ocağının ikinci yarısına aittir: s. 38.

²²¹ Tapu defteri 298, s. 25.

²²² Tapu defteri 298, s. 27.

²²³ Szászvár.

efendisini izlemişti.²²⁴ 10.162 akçe değerindeki yerleri kullanan mirahur Cafer'in²²⁵ da daha önceki nüfuzlu voyvoda ile aynı kişi olması ihtimalini bir yana bırakamayız. 10.000 akçelik timar sahibi Korkud Voyvoda ile 6050 akçeden faydalanan İbrahim bin Musa ise paşanın yeni keşfettiği kişiler olmalı.²²⁶ Maalesef tam da beylerbeyinin adı şimdi ele aldığımız deftere yazılmamış, yalnızca ona ayrılmış olan ve tümünün toplamı 780.966 akçeyi bulan gelir kaynaklarına değinilmiş.²²⁷ (Temesvár nahiyesinde ona 173.034; Iktár'da²²⁸ 50.994; Tergoviste'de²²⁹ 34.861; Semlik'te²³⁰ 43.511; Bogcsa'da²³¹ 54.205; Csákova'da²³² 51.989; Morzsina'da²³³ 74.188; Facset'te²³⁴ 55.324; Bozóvár'da²³⁵ 20.070; Bozsor'da²³⁶ 31.729; Furdia'da²³⁷ 40.692; Fenlak'ta²³⁸ ise 85.861 akçe ayrılmıştı; bunalara ek olarak 35.000 akçe çeşitli rüsumlar gelmişti.) Sıraladığımız yekunlar yalnızca 751.458 akçe tutuyor, ama birkaç nahiyeyi listede göremediğimiz için aradaki farkı bunların eksikliğinin oluşturduğu düşünülebilir. Hemen her nahiyeye merkezinin beylerbeyinin hasına dönüşmüş olması, kimi ilçelerin ise neredeyse tümüyle onun yetki alanı olmuş olması dikkate değer: Bozóvár nahiyesinin 8 yerleşiminden 6'sı, Facset'in 19 yerleşiminden 15'i, Furdia'nın 16 köyünden 11'i ona düşüyordu.) Buna karşılık Temesvár sancağının 1554 yılı tahrir defterinde – Mohács sancağında gördüklerimizle yüz seksen derece zıt olmak üzere –, Kasım Paşa'nın ya da adamlarının elinde bulunan taşınmazlarla bir tek kez olsun karşılaşmıyoruz.

Pesty 1556 yılı için Halim'le ilgili olarak (oysa böyle bir özel ad yoktur, yalnızca Abdülhalim bileşik ismi bilinmektedir) onun neredeyse Kasım'ın yerine geçtiği varsayımında bulunuyor, ancak ilgili kişiye “*Zanchiakus*”

²²⁴ Krafft 284, 238. fotokopi. – Buna denk düşerek Lippa sancağının icmal defterinde 20.169 akçelik zeametle Ferhad Voyvoda'ya rastlıyoruz: Tapu defteri 356, s. 13.

²²⁵ Tapu defteri, 298, s. 28.

²²⁶ Tapu defteri 298, s. 29, 30.

²²⁷ Tapu defteri 298, s. 7–16.

²²⁸ Temes ilinde yerleşim yeri, Romence adı Ictar.

²²⁹ Macarca eski adı Cikóvásárhely idi, Temes ilinde; Romencesi Tîrgovişte.

²³⁰ Macarca adı Mezósomlyó, Krassó, daha sonra Temes ilinde; Romencesi Şemlacu Mare.

²³¹ Macarca adı (Vár-) Boksán, Krassó (-Szörény) ilinde; Romencesi Bocşa.

²³² Macarca adı Csák, Temes ilinde; Romence biçimi Ciacova.

²³³ Temes ilinde, Romencesi Margina.

²³⁴ Bir zamanlar Macarca adı Endröd idi; daha sonra Facsád, Temes, daha sonra Krassó (-Szörény) ilinde; Romencesi Făget.

²³⁵ Bir zamanlar Bozvár, Temes ilinde; zamanla yok olmuştur.

²³⁶ Temes, sonra Krassó (-Szörény) ilinde, Romencesi Traian Vuia.

²³⁷ Bir zamanlar Macarca adı Turd, sonra Ferde, Temes ilinde, Romencesi Fırdea.

²³⁸ Daha sonra Fönlak, Temes ilinde; Romencesi Felnac. Nahiyeye adlarının eşleştirilmesi için bkz. Pál Engel, *A Temesvári és [a] Moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579)*. (Dél-alföldi évszázadok, 8), Szeged 1996, passim.

diye konuşulduğunun ayırımına varmaksızın.²³⁹ Fakat bu konu yine de gökten zembille inmemiştir; yalnızca arkasında gizlenmekte olan Pesty'nin düşündüğü değildir. Kasım Paşa ile alâkalı olarak yukarıdaki 218. notta alıntılanmış olan 1 Aralık 1555 tarihli kayıt gerçekten de, şimdiye dek edindiğimiz bilgilere büyük ölçüde ters düşen şu satırları içermektedir:

“Temeşvar beğlerbeğisi Kasım paşa mektub gönderüb Lipova için serhad vilayetidür beğlerbeği onda sakin olursa serhad caniblerinin zabt u rabtı ve sair hususları sühulet ile görilüb vilayet dahi mamur olur deyü arz etmeğin Lipovada oturmak emr olunub ve Temeşvar dahi Lipova beği Halil beğe²⁴⁰ verilüb ve hem Temeşvarun mal defterdarlığı verildi.”²⁴¹

Demek ki olan biten şuydu: Kasım'ın önerisi üzerine adı değişmeden kalan vilayetin yönetim merkezi stratejik nedenlerle Lippa'ya aktarılmış, Temesvár sancağı ise ikinci sıradaki yönetim birimleri düzeyine indirilmişti. Bu alışılmamış çözüm herhalde yalnızca sınır bölgelerinde gerçekleşebildi. Yeni düzenlemenin hakikaten tatbik edilmiş olduğunu başka yerden de doğrulayabiliyoruz. Önceki hükümden yaklaşık altı hafta sonra 12–21 Ocak 1556 arasında “vilayet-i Temeşvar[1] kitabet eyleyen Temeşvar sancağı beği Halil” beye bir ferman gönderilmişti.²⁴² Buda timar ruznamçesinde ise – oldukça beklenmedik ama bizim için şanslı bir biçimde –, 1557 Temmuzunun başında Temesvár'daki sipahilerle ilgili birkaç değişikliğe de yer verilmiştir. Bu timarların tahsisi için Lippa mirmiranı ifrazı vesile olmuştu.²⁴³ Az da değil, 23 defa adı geçen Lippa bir kez Temesvár diye

²³⁹ Muhtemelen 14 Haziran (Kepeci 213, s. 134) ve 18 Kasım 1555 (Kepeci 214, s. 39) kayıt tarihiyle değinilmiş olan Lippa Beyi Halil ile birleştirilebilir. – Kasım'ın 1556'da Buda beylerbeyi olmuş olması da (Istvánffy'yi izleyerek) bir yanılgıdır; Osmanlı kançılara mirası Hadım Ali Paşa'nın 22 Şubat'taki atanmasıyla ilgili olarak dikkate değer bir biçimde Gévay'yi desteklemektedir: Mühimme defteri 2, s. 25, No. 216.

²⁴⁰ Çandarlızade Halil Bey'in Macaristan'daki yönetimin örgütlenmesinde oynadığı rol için bkz. Káldy-Nagy, *Harács-szedök és ráják*. 66–67.

²⁴¹ Kepeci 214, s. 28.

²⁴² Tapu defteri 298, s. 38. – Yukarıda işaret ettiğim üzere Halil'in çalışmaları neticesinde hazırlanan mufassal defteri 1554'ün sonunda tamamlandı, sonra da 1555'te timarların dağıtımına sıra geldi. Söz konusu sayfaya kopya edilmiş olan fermanda ondan tahsisi daha önce geri kalmış olan “tahrirden sonra mamur ve ihya olunan hali ve harabeden” bir timar oluşturması isteniyordu. Demek oluyor ki bu olayda Halil'e salt eksikleri giderici bir tahrir görevi verilmişti, ama tümüyle alışılmadık bir biçimde sayfalar boyunca (s. 39–45) düzenli dağıtımdan sonra dirlik alanların listesi yer almaktadır.

²⁴³ Krafft 284, 456–458. fotokopi. – Maalesef merkezin geçici olarak değişmesinin bitmesi konusunda açıkça bilgi veren bir kaynak bilmiyorum. Bir yandan Temesvár sancakbeyleri konusunda 1558 Martı–Nisanında da yapılmış kayıtlar varken (Krafft 284, 518. fotokopi: Mustafa bey; 529. fotokopi: Temesvár sancakbeyi), 10 Ağustos 1557'de Arslan Bey Lippa beyi olarak karşımıza çıkıyor (Kepeci 216a, s. 28). 18 Haziran 1558'de ve 20 Ağustos'ta ise

yazılmış gerçi, ama ardından bu yanlış düzeltilmiş, birkaç kez ise yalnızca mirmiran rütbesi belirginleştirilmiş, ama hiç kuşku yok ki bu sefer de aynı kişiden bahsedilmiştir. Geri planda Kasım'a "beğlerbeğlik tarikiyle" yeni makam verilmesi, yani 4 Ocak 1557'de Mohács ve Görösgal livasının başına atanması bulunmaktadır.²⁴⁴ Temesvár vilayetinde bulunan haslarının bir bölümü böylece boşalmış oldu ve bunlar Sólmos'ta,²⁴⁵ Arad'da, Bogcsa'da, Facset'te, Lippa'da, Csanád'da, Temesvár'da, Fenlak'ta, Becskerek'te, Becse'de ve daha başka yerlerde en başta dizdarlara ve onların kethüdalarına verildi. Halefinin haslarının ne ölçüde azaldığını bilmiyoruz, ama onların büyüklüğünü bir unsur daha etkilemiş olmalıdır. Kasım Paşa'nın Mohács'ta ve dolayındaki gelir kaynaklarını tahsis etmenin kolay bir iş olmayacağı hissedilmiş olmalıdır ki az önce alıntıladığımız atama emrine şu not eklenmiştir:

"Temeşvar hasları bedeli ile zikr olunan sancaklar hasları ve elinde olan çiftlikleri verile. Tamam-ı noksanı [i]se (?) Temeşvarda elinde olan haslarından tekmil oluna."

800.000 akçe dolayındaki yekunun toplanmasının güçlülere yol açtığından kesinlikle emin olabiliriz, ama öteki vilayetten gerçekten de – bu dönemde başka yerde görülmemiş olan –, aktarma yapma olanağından yararlanılıp yararlanılmadığı konusunda şu anda elde bulunan belgelerden bir bilgi edinilemiyor. Bir de şunu ilâve edelim: örneğine pek rastlamadığım "beğlerbeğlik tarikiyle" deyişi muhtemelen Kasım'ın, her ne kadar pratikte sancakbeyliği vazifesinde bulunsa da, daha önceki erdemleri göz önünde tutulduğu için bir üst rütbesini de koruyabildiğini, ama yönetimi altında bulunan bölgenin ayrı bir vilayete dönüşmediği şeklinde algılayabiliriz. Ama yine de ruznamçelerden birinin notunda Mohács beylerbeyliği ifadesi yer alıyor,²⁴⁶ ve bu en azından düşündürücü bir vaziyettir. Bundan da ötesi, iyi haber alan Macar serhatlileri yine, "sürekli olarak tetikte olabilmesi için birkaç sancağın onun emrine verildiği" bilgisine ulaşmışlardır.²⁴⁷ Tunaötesi'nde bir beylerbeyliğinin kurulması fikrinin kısmen buradan kaynaklandığı öne sürülebilir; bu beylerbeylik daha sonra Szigetvár

padişah Temesvár temsilcisine Mustafa paşa diye seslenmektedir: Petritsch, *agy.* 130–131, No. 360, 362.

²⁴⁴ Mühimme defteri 2, s. 207, No. 1878.

²⁴⁵ Daha sonra adı Solymosvár'dır, Arad ilinde, Romence Şoimoş'tur.

²⁴⁶ Krafft 284, 501. fotokopi.

²⁴⁷ Ferenc Szakály, Egy végvári kapitány hétköznapijai. Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitorával, 1556–1561. *Somogy megye múltjából* (Levél-tári évkönyv, 18) Kaposvár, 1987, 95, No. 32. Vesikanın özgün metninde şunlar dile getiriliyor: "Kazon passa aliquot zanchakos sub potestate sua habebit, ex quo vt omni tempore promptus paratusque esse possit".

(Zigetvar) ve Kanizsa (Kanije) vilayetinde gerçekleşip beden bulmuştur. Latince mektup ilginç, ufak bir ayrıntıya daha yer veriyor; bu da Kasım'ın Pécs'e gelişine kadar Mustafa Voyvoda'nın paşanın vekili olacağını belirtmesidir. Eski tanıdığımız, yani Kasım'ın en başta gelen ve yukarıda taşınmazlarından ve zeametinden uzunca söz ettiğim adamlarından biri burada yeniden karşımıza çıkıyor.

Kasım'ın bu ara konumu yaklaşık yedi buçuk ay sürdü. 19 Ağustos 1557'de tekrar Buda'nın başına geçti²⁴⁸ ve bunun neticesinde Mohács vilayetinin kurulması konusu herhalde gündemden çıktı. Ayrıca, daha önce pek çok kez alıntılarladığımız Buda ruznamçesine bir ay sonra, 18 Eylülde paşa değişikliği nedeniyle yeni bir cüz açıldığı notu düşüldü.²⁴⁹

Kasım bu münasebetle Macar Krallığının eski başkentinde bir yılı aşkın bir zaman geçirdi. Daha önceki adamlarından öyle görünüyor ki onu izleyenlerin sayısı oldukça azdı. Bunların üçünü kesin olarak belirleyebiliyoruz: daha önce Lippa sancağı sipahisi olan Mehmed adlı voyvodası Szalánkemén (Stari Slankamen, Salankamen)²⁵⁰ dolayında yeni bir dirlik edindi; Şems Voyvoda Temesvár vilayetindeki timarı yerine Erdöd nahiyesinin altı fakir mezrasından 5999 akçe sızdırmayı denedi; buna karşılık Behmen Kethüda'nın işi rast gitti, çünkü yalnızca Arad altındaki yiğitliği dolayısıyla 1000 akçelik bir terakkiye layık görülmeyle buna bir miktar "ziyade" de eklendi.²⁵¹ Ruznamçede bu kez Mirahor Cafer olarak karşımıza çıkan kimsenin²⁵² rütbesi ve önceki Temesvár'daki timarına yapılan atıfla çakiştiği için yine onun çevresine dahil olduğunu söyleyebiliriz. Süleyman adındaki bir kâtibin Kasım'a sıkıca bağlı olduğu daha karmaşık bir biçimde ortaya konabilir. Doğrusu, bu zat da Temesvár vilayetinden 1557 Aralığı sonunda, artık bir zaim olarak Buda'ya geçiş yapmıştı.²⁵³ Beylerbeyi ile olan ilişkisi 1559 yılı Buda mufassal defterinin müsveddesinde eski dirlik sahibini gösteren bölümünde Etyek, Tápiószecső ve Szirák²⁵⁴ yerleşimiyle ilgili olarak²⁵⁵ gösterilmiştir ve bu yerlerden ilk

²⁴⁸ Gévay, *agy.* 6, No. 4.

²⁴⁹ Krafft 284, 458. fotokopi.

²⁵⁰ Szerém ilindeydi.

²⁵¹ Krafft 284, 487, 491, 501. fotokopi. Bu arada Buda vilayeti topraklarında kaldığı için yukarıda ele aldığımız Mustafa ile burada hesaplaşmadım.

²⁵² Krafft 284, 484. fotokopi.

²⁵³ Krafft 284, 488. fotokopi.

²⁵⁴ Bu yerleşimler sırasıyla Fejér, Pest ve Nógrád ilindedir.

²⁵⁵ Gyula Káldy-Nagy, *A Budai szandzsák 1559. évi összeírása.* (Pest megye múltjából, 3.) Budapest, 1977, 56, No. 45; 84, No. 122; 239, No. 475. – Bu defterde Kasım Paşa iki kez zikredilmiştir; birinde Buda sakinlerinin çayırlarıyla ilişkili olarak – sınırlar Mehmed ve sonra da Kasım Paşa'nın bilgisi dahilinde belirlenmiş, ve hudutlardan biri de tam onun bahçesine

ikisi 1557 tarihinde kendisine verilen gelir kaynaklarının listesinde de yer almaktadır. Demek oluyor ki Kasım Paşa'ya eşlik edenlerin sayısı görünüşte epey azalmıştı. Ancak kâtiplerin bu sırada münasebetleri düzenli olarak belirtmeye daha az önem vermiş olmaları daha muhtemeldir.²⁵⁶

1558 Kasımında Habsburgların İstanbul maslahatgüzarının edindiği bilgiye göre Kasım paşa Bosna sancağının²⁵⁷ beyi olunca²⁵⁸ rütbe kademesinde kısa bir müddet sürmekle birlikte yeniden aşağılara indi. Gévay onun yaşamöyküsünü izlemeye bu noktada son verir ve geçici olarak onu biz de gözden yitiririz. Bundan sonra da Macar topraklarında kalmış olduğu zannedilebilir, çünkü Tuygun Paşa'nın 1559 Haziranı başında vefatından sonra o da olası adaylar arasında yer alıyordu.²⁵⁹ Buna karşılık birkaç gün sonra, 19 Haziran 1559'da Buda beylerbeyiliğine tayin edilmiş olan Rüstem'den Temesvár postunun ona geçtiği kesindir²⁶⁰ ve 1560'ta da pek çok vesile ile merkezden ona ferman gönderilmiştir.²⁶¹

15 Ekim 1560'ta Kasım bir daha görevden alındı²⁶² ve ancak birkaç ay sonra, 20 Ocak 1561'de oldukça yüksek, yani 500.000 akçelik haslarla ilk

denk gelmiştir (s. 33) –, bir kez de Alsókovács mezraası işi dolayısıyla (71, No. 91), ancak onun araya girdiği her iki olay da yanılmıyorsam önceki görev dönemine rastlamıştır.

²⁵⁶ Kasım paşanın adamı diye nitelenmiş olan İskender adındaki bir sipahiyle 1568 Ekiminde biraz beklenmedik bir biçimde karşılaşırız: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ruznamçe 25, Temesvár bölümü, s. 102.

²⁵⁷ Gévay'de (agy. a.g.yer) Bosna paşası diye anılmaktadır, yalnız bu vilayet ancak 1580'de kurulmuştur. Bununla birlikte Bosna beyinin yetki alanının bu sıralar artık bir beylebeyininkiyle hemen hemen eşit olduğunu da hatırlatmamız gerekir.

²⁵⁸ Buda ruznamçesinde bu atanma da 4 Aralık 1558 tarihiyle kaydedilmiştir: Krafft 284, 585. fotokopi. Yerine geçen Tuygun Paşa adı ise ilkin ancak 12 Şubat 1559'da ortaya çıkar (587, 588. fotokopi). İki tarih arasında dirlik değişikliği gösterilmemiştir.

²⁵⁹ Adı bilinmeyen bir haber kaynağı halef olarak Hamza, Derwys (Derviş), Arzlam (Arslan), Banja (Bayram?) Beyi ve bir de Kazwn (Kasım) Paşa'nın şansını olduğunu belirtir ("paşalık için gönderilmişlerdir"): Ágoston Szalay, *Négyszáz magyar levél a XVI. századból*. Pest, 1861, 329, No. CCCXXXVI. (Sonunda içlerinden hiçbiri başarılı olamamıştır.)

²⁶⁰ Ona da 19 Haziran 1559'da yeni görev yerine gitmesi emri yollandı: *3 numaralı mühimme defteri*. 5, No. 6. – 12 Haziranda demin anılan bilgi kaynağı 9 Eylül günü de yanılmıştır, çünkü Kasım Paşa'ya Pécs'in verildiğini sanmıştır: Szalay, *Négyszáz magyar levél*. 340, No. CCCXLVIII. (Buda paşasıyken kaptanıderya olduğu ve yerine Haydar Paşa'nın geçtiği konusunda da temelsiz bilgi edinmiştir. Mektupların yazarının haberleri İstanbul'da toplamış olması mümkün olduğu için bu bizi oradan uçuşup gelen, gerekli biçimde denetlenmemiş havadisler konusunda ihtiyatlı olmaya davet eder.)

²⁶¹ En sonuncusu 28 Eylül 1560 tarihlidir: *3 numaralı mühimme defteri*. 679, No. 1571.

²⁶² Yerine Şehzade Selim'in önceki lalası olan ve o sıralar tam da Pozsega beyi rütbesini taşıyan (Mühimme defteri 4, s. 131, No. 1332, alıntılardan: Bekir Kütükoğlu, Mustafa Paşa. *İslâm Ansiklopedisi*. VIII. İstanbul, 1987. 4. baskı, 733.) Lala Mustafa Paşa seçildi: Mühimme defteri 4, s. 146, No. 1481. – Bunun ardından daha birkaç kez Kasım tarafından merkeze gönderilen timar işleriyle ilgili öneriler ele alınmıştır: aynı yer, s. 150, No. 1528; s. 155, No.

önemli vazife yeri olan Mohács'ın başına geçmeyi başardı.²⁶³ Adını bundan böyle başlıca olarak Macar kaynakları muhafaza ederler. Örneğin 13 Nisan 1561'de Kálmáncsehi'li tüccar, "*literatus*" Bálint Pécs'le ilgili olarak nevvaba "bu Kazombassa'yı yine Pécs'ten aldılar ve beyliği damada verecekler, Murad Bey'in²⁶⁴ oğluna" haberini arz etmektedir.²⁶⁵ Bu malumat Osmanlı kaynaklarının yardımıyla kısmen denetlenebilir: Kasım'ın yerine geçen ve o zamana kadar Szécsény'in (Siçen) beyi olan Mahmud'u biraz önce, 31 Mart 1561'de prensipte Mohács-Pécs sancağının başına getirmişlerdir.²⁶⁶ Eğer bu tayin pratikte de gerçekleştiyse Kasım muhtemelen bundan böyle de o dolaylarda kalmıştır, çünkü 1561 Noelinde Székesfehérvár civarındaki birliklerin seferberliği ile ilgili olarak, bu işten onun da "haberi var" denilerek Kasım Paşa'ya atıfta bulunmaktadır.²⁶⁷ 23 Ocak 1562 tarihli bir yazıya göre yukarıdaki tüccar ile muhtemelen aynı olan "*literatus*" Bálint'ten at ve uşaklarıyla birlikte arabasını zorla almıştır.²⁶⁸ (Olay hiç kuşkusuz daha önce vuku bulmuştur.) Miklós Zrínyi'nin Nevvab Tamás Nádasdy'yi Kasım'ın Pécs'in dış mahallelerini imar etmek için büyük çabalar gösterdiği ve Erdel Prensi János Zsigmond'un ona armağan olarak altın işlemeli (Latince metinde de Macarca "wont aran" şeklinde yazılmıştır) giysi getiren elçi gönderdiği konusunda bilgilendiren mektubunu bu yılın Martının 17'sinde kaleme almıştır.²⁶⁹ 8 Nisanda ise yine Nádasdy'ye yazdığı iki mektubunda Kasım'ın ya Hegyesd'li²⁷⁰ Türklere ya da Buda beylerbeyine

1575; s. 156, No. 1582; s. 159, No. 1625; s. 162, No. 1667; s. 170, No. 1758; s. 172, No. 1788; s. 173, No. 1799; s. 176, No. 1837.

²⁶³ Mühimme defteri 4, s. 175, No. 1825.

²⁶⁴ Damat değişmesi doğru ise Paşa'nın kızıyla tam da Kasım'ın eski silah arkadaşı, uçların öteki anahtar figürü olan ve Bosna'nın ünlü beyinin eşlikçileri arasında sıvrilip yükselen, 1537'de Klissza (Klis), sonra da 18 Ekim 1541'den başlayarak Pozsega sancağının başına geçen Murad Bey'in oğlu evlenmiş olur ve bu da uçların önemli aileleri arasındaki bağlar açısından dikkate değer bir şey olur: Maliye 34, v. 678.

²⁶⁵ Ferenc Szakály, *Mezőváros és reformáció. Tanulmányok a korai polgárosodás kéréséhez.* (Humanizmus és reformáció, 23.) Budapest, 1995, 117/130. not.

²⁶⁶ Mühimme defteri 4, s. 200, No. 2085. – Gelecek çağlardaki araştırmacıların işi kolay olmasın diye bu kayıt daha sonra çizilmiş ve özensiz bir el ile onun üstüne şunlar yazılmıştır: "Palanka-ı Sekçöy. Kayd olundu. Budun beylerbeyisi mektub gönderüb palanka-ı mezkür müstakil sancak olub Budun [doğrusu Tuna] kapudanı Bali bey oğlu Mehmede uymasın (?) bildirmeğin buyurıldı. İkiyüz bin ile." Yeni Szécsény beyine ilişkin görevlendirme de, bu liva ilkin Mehmed'e ayrıldığı için buna paralel olarak iptal edilmiştir: aynı yer: s. 200, No. 2086.

²⁶⁷ *500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz, 1549–1562.* Kiadja Sándor Óze. Budapest, 1996, II. 333, No. 449.

²⁶⁸ *500 magyar levél a XVI. századból.* II. 351, No. 458.

²⁶⁹ Samu Barabás, *Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok.* I. Levelek, 1535–1565. (Monumenta Hungariae Historica. Első osztály. Okmánytárak, [XXIX]). Budapest, 1898, 594–596, No. CCCXCIV.

²⁷⁰ Bir zamanlar Zala, günümüzde Veszprém ilinde bulunan kale ve yerleşim.

yardım göndermek istediğinden ve bunun engellenmesi gerektiğinden söz etmiştir. Bu haberleri Zrínyi Pécs'ten gelen adamından almıştır, yani paşa bu sıralarda o taraflarda bulunuyordu.²⁷¹

Tükenmek bilmeyen savaşçı hevesini, 14 Aralık 1561'de kendisinin seçtiği birkaç adamını Zrínyi'nin yiğitleriyle düello etmek üzere Szigetvár altına göndermeye hazır olduğundan söz eden bir başka rapor da aydınlatmaktadır.²⁷²

Bunun dışında anmaya layık bir başka vesikaya göre “Kázwm Paşa'ya pašalık olarak 10 sancakla birlikte Pécs verilmiştir, ya işte böyle”. Naşir bu tarihsiz arzı görünüşte mantıklı, ama yine de yanlış bir gerekçeyle 1559 Eylülüne yerleştirmiştir.²⁷³ Yaşam öyküsünün başlıca durakları gözden geçirildiği halde burada ancak makamına 20 Ocak 1561'deki yeniden iade edilmesinden söz ediliyor olabilir. Onun emrine verilen on sancakla ilgili bilgiler yanlış olabilir, ama biçimlenmekte olan Tunaötesi beylerbeyliğine işaret eden göndermelerin sayısı böylece bir fazlaya ulaşmış olur.

Ve son olarak Kasım'ın vefat ettiği olası tarihle ilgili olarak bir yarım cümle Kâtip Mehmed Zaim'in tarihinin biraz kıyı bucak köşesinde yer almaktadır. Bildirilen şudur: „hicret-i nebeviyye'nüñ sene ihdâ ve seb'tin ve tis'a-mi'e (21 Ağustos 1563–8 Ağustos 1564) târihinde Temeşvar beglerbegisi iken dâr-ı âhirete rihlet etmişdür”.²⁷⁴ Bundan da ikinci Macar vilayetinin başına bir kez daha geçmiş olduğu sonucu çıkıyor ki, ben bunu şu andaki bilgilerimle – bugüne dek karıştırdığım arşiv malzemesi bu sorun dönemiyle ilgili olarak suskun kaldığı için –, ne onaylayabiliyor, ne de yalanlayabiliyorum.

Buna karşılık Evliya Çelebi yorgun savaşçının son yolculuğuna Eszék'te uğurlandığını savlıyor. Onun yazdığına göre: “Evvelâ ziyâret-i Gâzi Kâsım Paşa; câmi'inin hatîresinde bir kurşum ile mestûr kubbe-i pür-nûr içinde medfûndur.”²⁷⁵ Buna Pécs'te gerçekleşmiş olabilecek bir vefat halinde bile inanmak güç, cenazenin Temesvár'dan ta uzaklara taşınmış olması ise tümüyle ihtimal dışıdır.

²⁷¹ Barabás, *agy.* 602–606, No. CCCXCVIII, CCCXCIX.

²⁷² Barabás, *agy.* 577, No. CCCLXXXI.

²⁷³ Barabás, *agy.* 519, No. CCCXLII.

²⁷⁴ *Török történetírók.* II. 380. Osmanlıcası için Ayşe Nur Sır'a müteşekkirim. – 16. yüzyılla ilgili olarak sunduğu malumatı umumiyetle pek fazla güvenilemeyen *Sicill-i Osmanî*'de de – kaynak gösterilmeden – dünyevî yaşamdan ayrılışın Temesvár'da vuku bulduğu öne sürülüyor: krş. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*. Yayına hazırlayan Nuri Akbayar. Eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman. 3. İstanbul, 1996, 875.

²⁷⁵ Evliyâ Çelebi, *agy.* VI. 109.

Kasım Paşa'nın hatırası üstüne yavaş yavaş sessizlik çökmüştür. Büyük bir ihtimalle tek bir yönetim altına aldığı vakıfları ihmal edilmiştir. Bu durum yıllar sonra birinin gözüne batmıştır. Pécs, Eszék, Temesvár ve Lippa'daki vakıfları konusunda Jenő (Ineu, Yanova) sancakbeyine ve kadısına mirasçılarının huzurunda bu karmaşık durumu çözmeleri buyruğu 1577 baharında yazılmıştır.²⁷⁶ Bu tenbihin ne denli verimli olduğu bilinmiyor. Görmüş olduğumuz üzere, Eszék dolayındaki dört köyün 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde bile vakıf olarak işlem görmüş olması olumlu bir işarettir. Pécs'teki camii bugün de ayakta, Temesvár'daki camii hakkında ise – her ne denli Kasım Paşa Mahallesi 1652–1653 tarihlerinde tutulan Temesvar sicilinde²⁷⁷ arada bir görünüyor olsa da –, 17. yüzyılda bile pek bilgi bulunmamaktadır.²⁷⁸ Öte yandan ancak bir iki tarih yazarı arada sırada ondan kısaca bahsetmeye değer görmüştür. Oysa onun kişiliğinde yalnızca büyük fetihlerin tanıklarından biri değil, en aktif katılımcısı da gömülmüştür ve bu voyvoda, bey ve paşa etkinliklerinden daha sık söz edilmeye layık biri olurdu.

²⁷⁶ Mühimme defteri 30, s. 8, No 18.

²⁷⁷ Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Keleti Gyűjtemény, Török kéziratok Qu. 62, s. 30, No. 28; s. 37, No. 30. (Klára Hegyi'nin derlemesine dayanılmıştır.) Söz konusu mahalle kale surlarının dışındaydı, ama en kalabalık semtlerden biriydi; 1569'da 96, 1579'da 147 müslüman erkek nüfusu vardı: Tapu defteri 364, s. 17; Tapu defteri 579, s. 22–23. – Lippa kalesinin içinde Kasım tarafından inşa edilmiş olan camiinin adını taşıyan mahalle ise bu sancağın 16. yüzyıl defterlerinde bulunmaktadır: Tapu defteri 457, s. 12; Tapu defteri 578, s. 11.

²⁷⁸ Ne Evliya Çelebi (agy. V. Hazırlayanlar Yücel Dağlı–Seyit Ali Kahraman–İbrahim Sezgin. İstanbul, 2001, 203–207), ne Henrik Ottendorf (*Budáról Belgrádba 1663-ban. Ottendorf Henrik képes útleírása. Szövegét kiadta ... Egyed Hermann. /Tolna Vármegyé multjából, 7./ Tolna, 1943, 70–78) onu anıyor; gerçi bu sonuncu yazar tarafından adsızlığın sisleri içinde bırakılmış olan ve banliyöde bulunan "küçük, yıkık dökük, ahşap mescit, yine ahşaptan boyu kısa, ama yine de mezeim'in (müezzin) çepeçevre dolaşabileceği ve ezan okuyabileceği ölçüde geniş kulesi (minare) olan ve biri Asapikapu'da (Azapkapı), öteki Temes kıyısındaki Sırp kilisesi yakınında ve üçüncüsü de Sziget'in (Ada) ucunda" (aynı yer, 76) olan üç camiden biri – kalenin dışında yapılmış olduğu için – bizi ilgilendirenle aynı yapı olabilir. Karşıt bakış açısına göre böylesine önemli bir kişiden, burada da bir taş bina bırakmış olduğu beklenebilirdi.*